

ვლადიმერ კაკაბა

**საერთაშორისო
საგალუტო
ფონდი
საქართველოში:
მიღწევები
და
შეცდომები**

თბილისი

2000

ნაშრომში განხილულია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქართველოში საქმიანობის ძირითადი მიღწევები. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის კრიტიკის საერთაშორისო გამოცდილება სამეცნიერო აპარატის გამოყენების საფუძველზეა გაანალიზებული.

ნაშრომი განკუთვნილია მეცნიერი და პრაქტიკოსი ეკონომისტების, ეკონომიკურ სპეციალობათა სტუდენტებისა და ასპირანტებისათვის, ეკონომიკური პოლიტიკით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

სამეცნიერო რედაქტორი:

ელგუჯა მექვაბიშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტი:

რამინ მითაიშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

სარჩევნი

წინასიტყვაობა	5
1. რეფორმისათვის საჭირო ფული – “შავი”, თუ “თეთრი”?	14
2. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: მიღწევები	26
3. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის კრიტიკა: საერთაშორისო ბამოცდილება	35
4. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: შეცდომები	77
4.1. კოლიტიკური შეცდომა	84
4.2. მეთოდური ხასიათის შეცდომები	89
4.3. მეთოდოლოგიური შეცდომა	110
4.4 დაბნეულობით გამოწვეული შეცდომები	123

4.5 ფასწარმოქმნის ფაქტორების ბაუთვალისწინებლობით გამოწვეული შეცდომა	126
4.6 ტრაფარეტული მიღბომით გამოწვეული შეცდომები	129
4.7 ლობირებით გამოწვეული შეცდომა	134
4.8 წაყრუებით დაშვებული შეცდომა	137
4.9 ტაქტიკური შეცდომა	139
4.10 კომპეტენციის გადამეტებით გამოწვეული შეცდომა	143
ბოლოთქმა: საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორი	147
ლიტერატურა	150

. . . ჩვენი რომ არ სჯეროდეთ, მაშინ
საერთაშორისო სავალუტო ფონდი აქ
არ იმუშავებდა და ზოგიერთ ჩვენ
თხოვნას ანგარიშს არ გაუწევდა. . .
ედუარდ შევარდნაძე

წინასიტყვაობა

საბჭოთა კავშირის არსებობა მდიდარი
ბუნებრივი რესურსების ექსტენსიურ
გამოყენებას ეფუძნებოდა. ქვეყნის ინდუს-
ტრიული განვითარება კი შიშით დათრ-
გუნული იაფფასიანი მრავალრიცხოვანი
მუშახელის თავაულებელ შრომას ემყარე-
ბოდა, ხოლო სახელმწიფოს ეკონომიკური
სიძლიერე უმთავრესად მსოფლიო ბა-
ზარზე ნავთობის და სხვა ბუნებრივი
რესურსის ფასების კონიუნქტურაზე იყო
დამოკიდებული, რაც ამ უკანასკნელის
ცვლილების შესაბამისად ქვეყნის სავალუტო
შემოსავალს ზრდიდა, ან ამცირებდა. ბუნე-
ბრივია, რომ საბჭოთა სისტემა თვით მისი
მოწყობის ეკონომიკურ საფუძველშივე შე-

იცავდა ამ სისტემის უპერსპექტივობის წანამძღვრებს, რადგანაც რესურსების ექსტენსიური გამოყენების შესაძლებლობა ობიექტურადაა შეზღუდული. თუ კი ამასთან ერთად იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ საბჭოთა კავშირს “ცივ ომში” მოუწია მონაწილეობა, რაც ძალზედ ძვირი “სიამოვნება” იყო, გასაგებია, რომ როგორც საშინაო პრობლემებმა, ისე საგარეო “წნეხმა” საბჭოთა იმპერიას დასასრული მოუსწრაფა. ამას თავის მხრივ ხელი შეუწყო ზოგიერთი ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკის და მათ შორის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისაკენ ლტოლვამ.

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა თავის მხრივ სულაც არ ნიშნავდა საქართველოს ეკონომიკური და, საზოგადოდ, რეალური დამოუკიდებლობის მიღწევას. ქვეყანას სახელმწიფო ინსტიტუტების შექმნისა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის — ორი ურთულესი

ამოცანის ერთდროული გადაწყვეტის დაწყება მოუხდა.

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ძალიან დიდი მნიშვნელობა იმას ჰქონდა, თუ რამდენად იქნებოდა შესაძლებელი, რომ ხელისუფლებაში ის ჯანსაღი და პროფესიონალი ძალები მოსულიყვნენ, რომელთაც ხელეწიფებოდათ ეკონომიკური რეფორმის სწორი მიმართულებით წარმართვა. საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის, ბატონ ელუარდ შევარდნაძის ხელმძღვანელობით ამის შესაძლებლობა შედარებით ახალგაზრდა თაობის არა ერთ წარმომადგენელს მიეცა.

ნებისმიერი სალი აზრის გამარჯვებას სერიოზული პოლიტიკური და საფინანსო დახმარება ესაჭიროება. საომარი მოქმედებებით დაუძლურებული ქვეყნისათვის საკმაოდ რთული, პრაქტიკულად შეუძლებელიც კი იყო შინაგანი საფინანსო წყაროების მობილიზება. ამ პრობლემის გადაწყვეტაში უდიდესი როლი შეასრულა საერ-

თაშორისო საფინანსო-ეკონომიკურმა ინსტიტუტებმა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის, მსოფლიო ბანკის, ევროკავშირის და სხვ. სახით. მათგან განსაკუთრებით საერთაშორისო სავალუტო ფონდი უნდა გამოიყოს, რაც იმ მაკოორდინირებელი ფუნქციიდან გამომდინარეობს, რომელიც მას საერთაშორისო საფინანსო სისტემის მოწყობაში ეკისრება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მისია საქართველოში პირველად ჩამოვიდა 1991 წლის ნოემბერში და მას მასპინძლობდა საქართველოს ეროვნული ბანკი, მისი პირველი პრეზიდენტის გია თოფურას სახით.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან მოლაპარაკებების მიზნით შექმნილ საქართველოს ეკონომიკური გუნდის პირველი შემადგენლობიდან გამოირჩეოდნენ რომან გოცირიძე, მიხეილ ჯიბუტი, კახი პოპიაშვილი.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ეკონომიკური გუნდის მეორე შემადგენლო-

ბა თემურ ბასილიას, დავით იაკობიძის, ნოდარ ჯავახიშვილისა და ამ სიტყვების ავტორის სახით, რომელმაც შეძლო თვისობრივად ახალ საფუძველზე აეყვანა საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან თანამშრომლობა. ამ გუნდის შემადგენლობის ცვლილებისა და გაფართოების კვალობაზე ფონდთან მოლაპარაკებებში სხვადასხვა ეტაპზე ჩაერთვნენ მიხეილ ჭკუასელი, ირაკლი მანაგაძე, დავით ონოფრიშვილი, ვანო ჩხარტიშვილი, მიხეილ მაჭავარიანი. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ფონდთან მუშაობის ცალკეულ მომენტებში მნიშვნელოვანი ფუნქცია დაეკისრა საქართველოს მთავრობის სხვა წევრებსაც, კერძოდ, ავთანდილ ჯორბენაძეს, ავთანდილ სილაგაძეს, კოტე ზალდასტანიშვილს, ნინო ჩხობაძეს, მიხეილ უკლებას, თამარ ბერუჩაშვილს. სახელმწიფო დეპარტამენტების დონეზე საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან მუშაობა უხდებოდათ დავით სალარიძეს, თენგიზ აბულაძეს, ოლეგ ნიკოლეიშვილს, თამაზ

მალაკელიძეს, მიხეილ ჩიკვილაძეს, თეიმურაზ ბერიძეს.

ფონდთან მოლაპარაკებებში აქტიურად მონაწილეობდნენ საქართველოს მესამე და მეოთხე მოწვევის პარლამენტის წევრები თემურ კოპალეიშვილი, მევლუდ წიკლაური, ზაზა სიორიძე, დავით ონოფრიშვილი, ზურაბ ცქიტიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი, თამაზ აქუბარდია, ბესო ჯუღელი; დღეს საქართველოს მეხუთე მოწვევის პარლამენტში ზაზა სიორიძესა და ზურაბ ცქიტიშვილთან ერთად ამ ტრადიციას ზურაბ ნოღაიდელი და ლევან გაჩეჩილაძე აგრძელებენ.

1998 წელს დაწყებული საგადასახადო-საბიუჯეტო კრიზისის პირობებში საქართველოს მთავრობის ეკონომიკური გუნდის საერთო ხელმძღვანელობა საქართველოს სახელმწიფო მინისტრს ვაჟა ლორთქიფანიძეს დაეკისრა.

საქართველოს პრეზიდენტის, ბატონ ედუარდ შევარდნაძის პოლიტიკამ საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან და სხვა

საერთაშორისო საფინანსო-ეკონომიკურ ინსტიტუტებთან მჭიდრო თანამშრომლობის შესახებ აქტიური მხარდაჭერა ჰპოვა საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარის ზურაბ ჟვანიასა და საპარლამენტო უმრავლესობის ბირთვის საქართველოს მოქალაქეთა კავშირის ფრაქციის მხრიდან, რამაც ნოყიერი ნიადაგი შექმნა ეკონომიკური რეფორმის საკანონმდებლო უზრუნველყოფისათვის.

თავის მხრივ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მისიები ყოველთვის მაღალპროფესიონალი წევრებისაგან შედგებოდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის წვლილი, რომელიც საქართველოს ეკონომიკის რეფორმირებაში შეიტანა ფონდის მისიამ მოჰამად შადმან-ვალავის ხელმძღვანელობით, რომლის მიერ დაწყებულ საქმეს წარმატებით აგრძელებს ემანუელ ვან დერ მენსბრუგე. მაღალი პროფესიონალიზმით გამოირჩევა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მუდმივი წარმომადგენლობა საქართველოში, რომელიც შექმნა ჯან იე ვანგმა,

შემდეგ განავითარა ჰანტერ მონრომ და დღეს ამ წარმომადგენლობას წარმატებით უდგას სათავეში ქრისტოფერ ლეინი.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან თანამშრომლობით რიგი მნიშვნელოვანი წარმატება იქნა მიღწეული, დაშვებულია შეცდომებიც, რომელთაგან უმეტესობა, სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, ქართული მხარის (მათ შორის საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან მოლაპარაკებაში მონაწილე ზოგიერთი წარმომადგენლის) მიერაა ინიცირებული.

დღეს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობა, როგორც საქართველოში, ისე მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში არაერთგვაროვნად არის აღქმული: ზოგი იწონებს მას; მათი ხმა კი, ვინც აკრიტიკებს და მოითხოვს ქვეყნიდან მის გაძევებას, უფრო ჟღერადია, ხოლო მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი, როგორც წესი, დაბნეულია, ან ეჭვის თვალით უყურებს მის საქმიანობას.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია მსოფლიო საფინანსო სისტემის მოწყობა-

ში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის როლის გაანალიზება, და აქედან გამომდინარე მისი საქართველოში საქმიანობის დადებითი და უარყოფითი მხარეების ობიექტური შეფასება, რამაც, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანი როლი შეიძლება შეასრულოს ფონდის მისიებთან გასამართავ მომავალ მოლაპარაკებებში.

1. რეფორმისათვის საჭირო ფული— “უავი”, თუ “თეთრი”?

პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესი, როცა ქვეყნის ეკონომიკური მოწყობის ერთი — ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემა პრინციპულად განსხვავებულით — საბაზროთი იცვლება, უდიდეს სიძნელეებთანაა დაკავშირებული. ეს უწინარეს ყოვლისა საზოგადოების ეკონომიკური მოწყობის საფუძვლების ცვლილებითაა განპირობებული და უმთავრესად ადამიანთა სოციალური მდგომარეობის მნიშვნელოვან გაუარესებაში აისახება.

ბუნებრივია, რომ პასუხი კითხვაზე, თუ პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში საზოგადოების ეკონომიკურ მოწყობაში რა ცვლილება და თან როგორ უნდა გატარდეს ეკონომიკურ მეცნიერებას უნდა გაეცა. სამწუხაროდ ეკონომისტები ამ ტრანსფორმაციული პროცესის სამეც-

ნიერო უზრუნველყოფისათვის მოუმზადებელი აღმოჩნდნენ: არ არსებობს არცერთი ეკონომიკური თეორია, რომელზე დაყრდნობითაც ყოველმხრივი და ამომწურავი დასაბუთების გზით შესაძლებელი იქნებოდა პოსტკომუნისტური სახელმწიფოსათვის შემუშავებულიყო ერთადერთი სწორი ეკონომიკური პოლიტიკა (პაპავა, 1999). აქედან გამომდინარე პრინციპულად შეუძლებელი იყო დასავლეთში მოძებნილიყო თუნდაც ერთი იმ დონის ეკონომისტი, რომელიც ეკონომიკურ თეორიაზე დაყრდნობით პოსტკომუნისტური სახელმწიფოს მთავრობისათვის ყოვლისმომცველი და იმავდროულად მართებული რეკომენდაციების მიცემას შეძლებდა; ბუნებრივია, რომ მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობით შეზღუდულობის გამო ხსენებული ტიპის ეკონომისტი მით უფრო ვერც კომუნისტურ სივრცეში მოიძებნებოდა. ასეთ ვითარებაში, საუკეთესო შემთხვევაში, რჩევის მიმცემი ეკონომისტის პროფესიული ინტუიციის გათვალისწინებით, ოპ-

ტიმალურთან დაახლოებულად ისეთი რჩევა შეიძლება ჩაითვალოს, რომელიც ეკონომიკური თეორიის ზოგადი პრინციპებისა და სხვადასხვა ქვეყანაში საბაზრო ტიპის რეფორმების გამოცდილების ცოდნას ეფუძნება.

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საწყის ეტაპზე არაერთი პოსტკომუნისტური სახელმწიფოს მთავრობა აღმოჩნდა ქვეყნის ეკონომიკის საბაზრო პრინციპებზე გადაყვანის ურთულესი პრობლემის საკუთარი ძალებით გადაწყვეტის ცდუნების წინაშე; ცალკეულ შემთხვევაში ამ მთავრობათა წევრები ემიგრაციიდან დროებით დაბრუნებული თანამემამულე, თუ ქვეყანაში “გავლით” მყოფი შარლატანების “უფასო” რჩევებით სარგებლობდნენ. ეს უკანასკნელნი კი ხშირ შემთხვევაში ვითომდა ეკონომიკური რეფორმების მხარდაჭერისა და მოსახლეობის მძიმე სოციალური მდგომარეობის შემსუბუქების მიზნით ცდილობდნენ ქვეყანაში მოეზიდათ მილიარდობით დოლარი,

რომლის წყაროც ნარკობიზნესი, იარაღის არალეგალური წარმოება, ან (და) ვაჭრობა და სხვ., ანუ “შავი” ფულია. ასეთი ფულის მოპოვების მექანიზმი კი სხვადასხვა ჯურის შუამავლისათვის სახელმწიფოს მიერ ფანტასტიკურად დიდ თანხაზე (ათეულობით, ასეულობით და მილიარდობით დოლარზე) კრედიტების აღებისათვის საფინანსო საგარანტიო წერილების მიცემას ეფუძნება.

იმის გათვალისწინებით, თუ რა გზით იქმნება “შავი” ფული და ამდენად რა ტიპის ადამიანებია ამ ბიზნესში ჩართული, იბადება კითხვა: თუ “შავი” ფული ადამიანების მოტყუების, მათი გაუბედურების ხარჯზე იქმნება, მაშინ ამ “შავი” ფულის მაგნატები მისი “გათეთრების” დროს კეთილშობილნი რატომ იქნებიან? რა თქმა უნდა, ალბათობა იმისა, რომ თაღლითი ნებისმიერ გარიგებაში თაღლითად დარჩება ძალზედ დიდია.

უნდა აღინიშნოს, რომ უწინარეს ყოვლისა უკიდურესი გაჭირვების გამო

საქართველომაც სცადა “შავი” ფულის მოსაზიდად საფინანსო გარანტიების გამოყენება და 90-იანი წლების დასაწყისში მილიარდობით დოლარზე გაიწა ეროვნული ბანკისა, თუ ფინანსთა სამინისტროს საგარანტიო წერილები. მოვლენების შემდგომმა მსვლელობამ დაადასტურა, რომ ამ გზით პრაქტიკულად ვერანაირი თანხის მოზიდვა ვერ მოხერხდა, ხოლო ეს გარანტიები საერთაშორისო სპეკულაციის საგანი გახდა და რომ არა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ჩარევა, საქართველო გაცილებით უფრო მძიმე საფინანსო მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა.

ქვეყნის საჭიროებისათვის “შავი” ფულის მოზიდვის არაპერსპექტიულობის გამო, სწორედ ლეგალური გზაა ის ერთადერთი გამოსავალი, რომლითაც ეკონომიკური რეფორმისათვის საჭირო ფინანსური მხარდაჭერის მოპოვება და ადამიანთა მძიმე სოციალური მდგომარეობის შემსუბუქება შეიძლება.

იმ დროისათვის, როცა საქართველომ

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღიდგინა, მსოფლიოში უკვე კარგა ხნის ჩამოყალიბებული იყო ლეგალური გზით საერთაშორისო საფინანსო მხარდაჭერის მიღების ინსტიტუტები და მექანიზმები (მაგალითად, Кругман, Обстфельд, 1997, сс. 539-542; Смыслов, 1993, сс. 4-5; Тодаро, 1997, сс. 442-447; Энг, Лис, Мауер, 1998, сс. 35-38; Круглов (ред.) , сс. 22-25, 394-406).

მეორე მსოფლიო ომის დროს, კერძოდ 1944 წლის 1-22 ივლისს ბრეტონ-ვუდსში (შტატი ნიუ-ჰემპშირი, აშშ) გაერო-ს ეგიდით საერთაშორისო სავალუტო-საფინანსო კონფერენცია ჩატარდა, რომელშიც მსოფლიოს 44 ქვეყნის დელეგაცია მონაწილეობდა. კონფერენციამ მიიღო “დასკვნითი აქტი”, რომელიც მოიცავდა ე.წ. “შეთანხმების მუხლებს” (“Articles of Agreement”) საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკის შესახებ. ეს “მუხლები” ასრულებენ

ამ ორგანიზაციების წესდებათა როლს.

1945 წლის 27 დეკემბერს, მას შემდეგ, რაც მსოფლიოს 29 სახელმწიფოს მიერ, საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკის წესდებათა რატიფიკაცია მოხდა, ისინი ოფიციალურად იქნა ამოქმედებული.

1946 წლის მარტში, სავანაში (აშშ) საერთაშორისო სავალუტო ფონდის სადამფუძნებლო სესიაზე მისი საქმიანობის დამარეგულირებელი დამატებითი დადგენილებები იქნა მიღებული. 1946 წლის შემოდგომისათვის პრაქტიკულად დასრულდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ფორმირება და მან სავალუტო ოპერაციები 1947 წლის 1 მარტიდან დაიწყო.

რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკმა თავისი საქმიანობა 1946 წლის 25 ივნისს დაიწყო. მას და მასთან შექმნილ საერთაშორისო განვითარების ასოციაციას მსოფლიო ბანკი დაერქვა. მასში ასევე შევიდა საერთა-

შორისო საფინანსო კორპორაცია.

ყოფილი საბჭოთა კავშირი ამ საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების წევრი არ იყო.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდი მოწოდებულია მსოფლიოში სავალუტო-საფინანსო სტაბილურობის დასამყარებლად. ის წევრი სახელმწიფოების მხრიდან მკაცრ საფინანსო დისციპლინასა და სტაბილური სავალუტო კურსების უზრუნველყოფას მოითხოვს. ეს უკანასკნელი კი ამ ქვეყნების მხრიდან ისეთი ფულადსაკრედიტო პოლიტიკის გატარებით მიიღწევა, რომელიც ფასების დონის სტაბილურობასა და საგადასახდელო ბალანსის წონასწორობას უზრუნველყოფს (თუ კი ეკონომიკურად სუსტად განვითარებულ ქვეყანაში საკმაოდ მაღალია ინფლაციის დონე, მაშინ იგი ექსპორტის კლებასა და იმპორტის ზრდას გამოიწვევს, რაც საერთაშორისო სავალუტო რეზერვის შემცირებასა და სხვა ქვეყნების ვალუტებთან შედარებით ეროვნული ვალუტის გაუფა-

სურებას განაპირობებს).

თუ კი საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიზანია ქვეყნებს მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევასა და შენარჩუნებაში დახმარება აღმოუჩინოს, მსოფლიო ბანკი მოწოდებულია მის წევრ-ქვეყნებს ეკონომიკის სტრუქტურულ გარდაქმნაში, ცალკეული დარგების განვითარებაში შეუწყოს ხელი.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის წევრი-ქვეყნები შეიძლება სამ ჯგუფად დავყოთ: “დონორები”, “რეციპიენტები” და “ნეიტრალები”.

“დონორები” თავისი შენატანებით ამ ორგანიზაციების ფინანსურ წყაროებს ქმნიან; “რეციპიენტები” ამ ორგანიზაციებიდან რეფორმების ჩასატარებლად ფინანსურ დახმარებას იღებენ; “ნეიტრალებს” კი არ სჭირდებათ (ან უკვე აღარ სჭირდებათ) დახმარება და შესაძლებლობათა სიმწირის, თუ სხვა მიზეზთა გამო არც თავად მონაწილეობენ ამ ორგანიზაციების ფინანსური წყაროების შექმნაში.

“რეციპიენტი” წევრი-ქვეყნისათვის ლეგალური გზით ფინანსური მხარდაჭერის მისაღებად საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმებული პროგრამით მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევაა აუცილებელი. ამისათვის კი ამ ქვეყნის ცენტრალური ბანკი საერთაშორისო სავალუტო ფონდიდან შელავათიან, მრავალწლიან კრედიტს იღებს, რაც ქვეყნის საერთაშორისო სავალუტო რეზერვის ზრდას უზრუნველყოფს.

მხოლოდ მას შემდეგ, რაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდი მის “რეციპიენტ” წევრ-ქვეყანას “მწვანე შუქს” აუნთებს, მსოფლიო ბანკი მასთან შეთანხმებული ეკონომიკის სტრუქტურული რეფორმების პროგრამის რეალიზებისათვის ამ ქვეყნის მთავრობას ასევე შელავათიან, მრავალწლიან კრედიტს აძლევს. მსოფლიოში დამკვიდრებული საფინანსო წესრიგის თანახმად, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დადებითი პოზიცია აუცილებელია სხვა საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზა-

ციების მხრიდანაც ქვეყნის მთავრობისათვის საფინანსო მხარდაჭერის (მაგალითად, ევროკავშირის შეღავათიანი კრედიტების, ან გრანტების) მისაღებად. ამ მიდგომას იზიარებენ “რეციპიენტი” ქვეყნის უშუალო “დონორი” სახელმწიფოებიც (მაგალითად, ნიდერლანდები საქართველოსათვის) (Lavigne, 1995, p. 240).

თუ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი ჩათვლის, რომ “რეციპიენტ” წევრ-ქვეყანაში მაკროეკონომიკური სტაბილურობა დარღვეულია, იგი ამის გამო ფინანსურ დახმარებას შეაჩერებს; ამ დროს მსოფლიო ბანკი მასთან შეთანხმებულ პროგრამას შესრულებულადაც რომ თვლიდეს, იგი მაინც შეაჩერებს ამ ქვეყნისათვის ფინანსურ დახმარებას იმ დრომდე, სანამ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი გადაწყვეტილებას არ მიიღებს, რომ ქვეყნის ხელმძღვანელობის მიერ გატარებული საფინანსო-ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად უკვე აღდგენილია მაკროეკონომიკური სტაბილურობა. ამ პრინ-

ციპს იზიარებს როგორც ევროკავშირი, ასევე უშუალოდ “დონორი” სახელმწიფოებიც.

საქართველო საერთაშორისო სავალუტო ფონდსა და მსოფლიო ბანკში 1992 წელს გაწევრიანდა, მაშინ როცა მათი წევრ-სახელმწიფოთა რიცხვი 170 იყო. საქართველოს წილი, კვოტა (ანუ გადაწყვეტილების მისაღები ხმა) ამ ორგანიზაციებში 0,08 პროცენტია (მაგალითად, Смыслов, 1993, сс. 178, 191; Круглов (ред.), 1998, с. 404).

როგორც ზემოთ აღინიშნა საქართველოს საერთაშორისო სავალუტო ფონდსა და მსოფლიო ბანკში გაწევრიანებისას უკვე ჩამოყალიბებული იყო მსოფლიო საფინანსო წესრიგი, რაც პრაქტიკულად ერთადერთი ლეგალური გზაა “თეთრი“ ფულის მისაღებად. ასეთი წესრიგისადმი “დამორჩილება“ ფაქტიურად უალტერნატივო გზა აღმოჩნდა საქართველოს ეკონომიკის ცივილიზებული განვითარებისათვის.

2. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: მიღწევები

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მისია საქართველოში პირველად 1991 წლის ნოემბერში ჩამოვიდა. ამ პირველ შეხვედრას ურთიერთგაცნობის დატვირთვა ჰქონდა. ყოველ მომდევნო ჩამოსვლაზე საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მისია საქართველოს ხელისუფლებას მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევის მიზნით თავის რეკომენდაციებს უტოვებდა. საქართველოს იმდროინდელი ხელისუფლება (ცალკეული გამონაკლისის გარდა), სამწუხაროდ ამ რეკომენდაციებს და მათ ავტორებს სერიოზულად არ ეკიდებოდა (გოცირიძე, 1999, გვ. 259), რის შედეგადაც ქვეყანაში საერთოდ მოიშალა საფინანსო სისტემა: 1993-1994 წლებში საქართველოს არ ჰქონია პარლამენტის

მიერ წინასწარ დამტკიცებული ბიუჯეტი, კონსტიტუციური და საერთოდ საკანონმდებლო ვაკუუმის, უკვე მიღებული კანონების არასრულყოფილების და რაც მთავარია სხვადასხვა ორგანიზაციისათვის დაწესებული საგადასახადო შეღავათების გამო შეუძლებელი იყო საგადასახადო შემოსავლების თუნდაც მინიმალურ ღონეზე მობილიზება, დროებითი ვალუტის – ქართული კუპონისადმი ჩამოყალიბდა სახელისუფლებო ნიჰილიზმი, ეროვნული ბანკის მიერ განხორციელებულმა ფულის საკრედიტო, თუ საბიუჯეტო ემისიამ (მაგალითად, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დამზადების მიზნით (გოცირიძე, 1999, გვ. 259-260)) 1993-1994 წლებში ჰიპერინფლაცია გამოიწვია და თვიურმა ინფლაციამ 50-70 პროცენტი შეადგინა. საქართველოს ხელისუფლების მიერ იმ დროს გატარებული საფინანსო-ეკონომიკური პოლიტიკის ხსენებულ შედეგებს ამძიმებდა ომისათვის აბსოლუტურად მოუმზადებელი ქვეყნის მარცხიანი

მონაწილეობა საომარ მოქმედებებში ჯერ ყოფილ სამხრეთ ოსეთში, ხოლო შემდეგ აფხაზეთში.

1994 წელს საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის, ბატონ ედუარდ შევარდნაძის ინიციატივით იქმნება ე.წ. “ანტიკრიზისული პროგრამა“, რომელიც საფუძვლად ედება საქართველოსა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდს შორის ურთიერთობის პრინციპულად ახალ დონეზე წარმართვას; კერძოდ, უკანასკნელის რეკომენდაციები სასურველობის კატეგორიიდან აუცილებლად განსახორციელებელ ღონისძიებათა რანგში გადადის, რასაც თავისი დადებითი ეკონომიკური შედეგები მოაქვს (ბასილია, ბაქრაძე, ბეგიაშვილი (და სხვ.), 1998).

აქედან გამომდინარე საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მოღვაწეობა საქართველოში შეიძლება ორ ეტაპად განვიხილოთ: *პირველ ეტაპზე*, 1991-1994 წლებში საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოს ხელისუფლებას აძლევს

რეკომენდაციებს, თუმცა ეს უკანასკნელი “ურჩი ბავშვივით“ არად აგდებს მათ; მეორე ეტაპზე, 1994 წლიდან დღემდე, როცა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეკომენდაციები საქართველოს ხელისუფლებისათვის აუცილებლად შესასრულებელი ხდება იმისდა მიუხედავად, რომ ისინი ხშირად ცხოვრებაში არც ადვილი გასატარებელია და არც ყოველთვისაა მოსაწონი ხელისუფლების ზოგიერთი წარმომადგენლისათვის.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის ყველაზე მთავარი დადებითი შედეგი ის არის, რომ საქართველოში შეიქმნა საფინანსო სისტემა და მიღწეულ იქნა მაკროეკონომიკური სტაბილურობა. უფრო კონკრეტულად კი აუცილებელია აღინიშნოს:

1. ქვეყნის საფინანსო მოწყობის საკანონმდებლო ბაზის შექმნა, რომელიც საბიუჯეტო და ფულად-საკრედიტო პროცესებს არეგულირებს;

2. ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული

მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გზით ჰიპერინფლაციის მოთოკვა, რამაც ფულის რეფორმის წარმატებით განხორციელების შესაძლებლობა შექმნა (მიმოქცევიდან გამოიღვენა რუსული რუბლი და სტაბილურ ლარს მიენიჭა ერთადერთი კანონიერი საგადაძღველო საშუალების ფუნქცია);

3. პურზე ფასების განთავისუფლებით ფასების ლიბერალიზაციის პროცესის პრაქტიკულად დასრულება;

4. 1995 წლიდან მოყოლებული პრინციპში, წლის დასაწყისიდან პარლამენტის მიერ დამტკიცებული ქვეყნის წლიური სახელმწიფო ბიუჯეტის არსებობა;

5. ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბება, რომლითაც გამიჯნულია ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკების ფუნქციები; ამასთან კომერციულ ბანკებს ეროვნული ბანკის მხრიდან დამტკიცებული აქვს მარეგულირებელი ნორმატიული პარამეტრები, რომელთა საშუალებითაც საბანკო სისტემაზე სახელმწიფოებრივი კონტროლი ხორციელდება;

6. ყოფილი სახელმწიფო ბანკების პრივატიზაციის დასრულება;

7. საგარეო ვაჭრობის ლიბერალიზაცია;

8. უცხოური ვალების რესტრუქტურისაციის მიღწევა და ამ გზით საქართველოსათვის საგარეო ვალების მომსახურებისა და ზოგადად გადახდისუნარიანი ქვეყნის საერთაშორისო იმიჯის შექმნა.

აუცილებელია ხაზი გაესვას საბიუჯეტო ხარჯებში ჯანდაცვისა და განათლების პრიორიტეტულობის უზრუნველყოფისათვის მსოფლიო ბანკის მიდგომის მიმართ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ აქტიური პოზიციის დაკავებას. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ფონდის მიერ სისტემატურად ხორციელდება ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის პროცესში მსოფლიო ბანკის პროგრამების მხარდაჭერა.

ამ ჩამონათვალის გაგრძელება რა თქმა უნდა შეიძლება, მაგრამ ყველაზე მთავარი დადებითი შედეგი, რაც საქართველოსთან საერთაშორისო სავალუტო ფონდის თან-

ამშრომლობას აქვს ისაა, რომ მინიმუმამდეა დაყვანილი ხელისუფლების მხრიდან “ხალხური თვითშემოქმედების” ელემენტების (მაგალითად, “გაბერილი” საგარეო ვალების წარმოქმნა ხელოვნურად გაზრდილი ე.წ. საკლირინგო ფასების გამოყენებით, ან ხორბალზე და ფქვილზე ადგილობრივი და იმპორტიორი მეწარმეების განსხვავებული რეჟიმით დაბეგვრა და ამ საკითხის საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმების მცდელობა, ან საგადასახადო ამნისტიის ნების გამოცხადება და შესაბამისი პროგრამის შეთანხმების მიზნით საერთაშორისო სავალუტო ფონდში წარდგენა, ან ცალკეულ პიროვნებებზე “მოსარგებად” ქვეყნის საფინანსო სისტემის ინსტიტუციონალური მოწყობის “დამახინჯება”, ან სახელმწიფო ბიუჯეტის საგეგმო დავალებათა შესასრულებლად კომერციული ბანკების სესხების უშუალო გამოყენება, რაც აფერხებს სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ჩამოყალიბების პროცესს, ან გაუცემელი პენსიების

ნაცვლად სხვადასხვა სახეობის პროდუქტების დარიგება და მომსახურების გაწევა და ა.შ.) გამოყენების შესაძლებლობა; რომ არა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის აქტიური ზეწოლა, მაშინ, მაგალითად, პენსიების ნაცვლად ფქვილის დარიგება (ან სხვა მსგავსი ქმედება) იქნებოდა არა ერთჯერადი აქტი საქართველოს მხოლოდ ზოგიერთ რეგიონში, არამედ იგი საერთო ყოვლისმომცველ კანონზომიერებად იქცეოდა, რაც საბოლოო ჯამში დაანგრევდა ქვეყნის ეკონომიკას და ფინანსებს.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქართველოში საქმიანობის შედეგად 1996-1997 წლებში ეკონომიკის ზრდის მაღალი ტემპები და ინფლაციის ზომიერი დონე ჩამოყალიბდა. მაკროეკონომიკური სტაბილურობა კი ის აუცილებელი პირობაა, რომლის გარეშეც ქვეყანაში მსხვილი საინვესტიციო პროექტები ვერ განხორციელდება. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ რეკომენდებული ქმედითი ზომები საქართველოში საინვესტიციო

კლიმატის შესაქმნელად, სხვა თანაბარ პირობებში, საქართველოს პრეზიდენტის, ბატონ ედუარდ შევარდნაძის იდეის განახლებული “დიდი აბრეშუმის გზის“ (შევარდნაძე, 1999; Shevardnadze, 1999) ცხოვრებაში რეალიზაციისათვის ძალზედ მნიშვნელოვანია.

შეიძლება უყოყმანოდ დავასკვნათ, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქართველოში საქმიანობა მისი ეკონომიკის განვითარებისაკენ, ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის მყარი ფინანსური საფუძვლების შექმნისაკენ, სახელმწიფო მოხელეთა საბაზრო ცნობიერების განმტკიცებისაკენ, ფსევდორეფორმატორული “ხალხური თვითშემოქმედების” აღკვეთისაკენ არის მიმართული.

ბუნებრივად უნდა იქნეს აღქმული ისიც, რომ არც საერთაშორისო სავალუტო ფონდია დაზღვეული შეცდომებისაგან საზოგადოდ, და კერძოდ საქართველოსთან მიმართებაშიც.

3. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის კრიტიკა: საერთაშორისო გამოცდილება

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის კრიტიკა სულაც არ არის ახალი მოვლენა და ამის დასტურად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ ეს კრიტიკა ასახულია ეკონომიკური განვითარების ზოგიერთ თანამედროვე სახელმძღვანელოშიც კი (მაგალითად, Nafziger, 1997, pp. 566-574; Тодаро, 1997, сс. 431-435). როგორც რუსი ეკონომისტი, პროფესორი იური შიშკოვი აღნიშნავს, დღეს მხოლოდ ზარმაცი არ ლანძღავს საერთაშორისო სავალუტო ფონდს ეროვნულ მთავრობათათვის მცდარი რეკომენდაციების მიცემის გამო და მათთვის გაწეული საფინანსო დახმარებისათვისაც კი (Шишков, 1999, с. 7). თანამედროვეობის ერთ-ერთი წამყვანი ეკონომისტი, მსოფლიო ბანკის ყოფილი უფროსი ვიცე-პრეზიდენტი და მთა-

ვარი ეკონომისტი ჯოზეფ სტიგლიცი წერს, რომ ბრეტონ-ვუდსის ინსტიტუტების (საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის) ორმოცდაათწლიან იუბილეზე საერთაშორისო დონეზე სულ უფრო ხშირად გაისმოდა ასეთი მოსაზრება – “ორმოცდაათი წელი საკმარისია”, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ გარკვეული ჯგუფების შეფასებით ამ ინსტიტუტების მიერ უფრო მეტი საზიანო საქმე გაკეთდა, ვიდრე კარგი (Stiglitz, 1999 (A), p. F577).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობისადმი კრიტიკული მიდგომები პირობითად შეიძლება ოთხ ჯგუფად დაიყოს:

- პირველი ჯგუფი რადიკალური და არაკონსტრუქციული კრიტიკით ხასიათდება, როცა ობიექტური განსჯის ნაცვლად ფონდის მიმართ აშკარად შეურაწმყოფელი შეფასებები გამოითქმება;

- მეორე ჯგუფი თავისუფალი მეცნიერების და დამოუკიდებელი ექსპერტების შეხედულებებს აერთიანებს, სადაც კრიტი-

კა ეკონომიკური თეორიის პრინციპებსა და პრაქტიკული გამოცდილების განზოგადებას ემყარება;

- მესამე ჯგუფში “ღონორ” სახელ-მწიფოთა, მათი გაერთიანებების, ან ცალკეულ მთავრობათა და მათი წევრების კონსტრუქციული და პრაქტიკულად რეალიზებადი წინადადებები შედის, რომელთა მიზანია მსოფლიო საფინანსო სისტემის შემდგომი სრულყოფა;

- მეოთხე ჯგუფი კი თვით საერთაშორისო სავალუტო ფონდის, აგრეთვე მსოფლიო ბანკის წამყვანი ექსპერტების შეხედულებებს მოიცავს ფონდის საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლების შესახებ.

როგორც აღინიშნა, კრიტიკულ მიდგომათა პირველ ჯგუფში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის მიმართ არც თუ იშვიათად გამოითქმება აგრესიულად უარყოფითი დამოკიდებულება. მაგალითად, “მესამე სამყაროს” ქვეყნებთან მიმართებაში შექმნილია ე.წ. “დამოკიდებლობის თეორია”, რომლის

თანახმადაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პოლიტიკა ამ თეორიის ერთ-ერთი აქტიური მიმდევრის ჩერილ პეიერის ტერმინოლოგიით განიხილება, როგორც ღარიბი ქვეყნებისადმი “იმპერი-ალისტური საფინანსო დისციპლინის” თავსმოხვევის, როგორც ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების ინტერესების რეალიზაციის ინსტრუმენტი, რომელიც “მესამე სამყაროს” ქვეყნებში სიღარიბისა და მონობის, “საერთაშორისო ფეო-დალური დამოკიდებულების” შენარჩუნებისთვისაა გამიზნული (მაგალითად, Тодаро, 1997, с. 432). მოსკოველი აკადემიკოსი ნ. სიმონია თვლის, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პოლიტიკამ მისი მიმ-დევარი ქვეყნების მარგინალიზაცია მოახ-დინა, ანუ ისინი მსოფლიოს ეკონომიკის გზისპირზე დარჩნენ და რომ ეს ქვეყნები ფონდიდან მისაღები საფინანსო მხარდაჭე-რის სახით “წამალზე არიან დასმულნი” (Симония, 1999, с. 16). აღსანიშნავია, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის

მიმართ მისი პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში საქმიანობის კრიტიკის მიზნით პრაქტიკულად იგივე ფრაზეოლოგია გამოიყენება აშკარად უარყოფითი განწყობის მქონე ექსპერტების მხრიდანაც. ასეთი “ნათლობის” ნიმუშებია: “საფინანსო კოლონიალიზმი”, “საფინანსო იმპერიალიზმი” (Жириновский, Юровицкий, 1998, с.30), “კოლონიზაცია და გენოციდი” (ხარჩილავა (რედ.), 1998, გვ.13), “ნეოკოლონიალიზმი” (Симония, 1999, с. 15), “სპეკულაციური საფინანსო ბუშტი” (Ларуш, 1995(А), с.3), “საფინანსო მაფია” (Ларуш, 1995(Б), с.3) და სხვ. ცალკე უნდა გამოიყოს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგრამების თეორიული საფუძვლებისადმი დაცინვითი ხასიათის შეფასებებიც, მაგალითად, ისეთი როგორიცაა “კარიკატურული მონეტარიზმი” (Ольсевич, 1997, с.37).

ისეთი შეხედულებებიც გამოითქმება, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი კრიზისში (Сорос, 1999, с.163), ნგრევის

სისტემურ კრიზისში იმყოფება (Ларуш, 1996, с.3), რომ მისი პროგრამები ველარ მუშაობს, ხოლო თავად ფონდს საშუალებები აღარაა აქვს (Сорос, 1999, с.187), რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი განწირულია დასაღუპავად და თანაც ახლო მომავალში (Ларуш, 1996, с.4), და ეს მოხდება ან ორგანიზებული წესით, როცა მთავრობები მიიღებენ გადაწყვეტილებას შეცვალონ საერთაშორისო საბანკო და საფინანსო სისტემა, ან ჯაჭვური რეაქციის გზით გამოწვეული შიგნით მიმართული თერმობირთვული აფეთქების მსგავსად (Ларуш, 1995 (A), с.3).

როგორც აშშ-ს სენატის ცნობილი მკვლევარი რობერტ ქათნერი სამართლიანად მიუთითებს, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგრამების თეორიული საფუძვლების ყველაზე უფრო დიდი კრიტიკოსები მარქსისტები, ნაციონალისტები და სოციალ-დემოკრატები არიან (Kuttner, 1991, p.255). საერთაშორისო სავალუტო

ფონდის საქმიანობის მარქსისტული კრიტიკის თვალსაჩინო მაგალითს ამერიკელი მარქსისტი ეკონომისტის ვიქტორ პერლოს მიდგომა წარმოადგენს, რომელიც ეყრდნობა რა ლენინის ნაშრომს “იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია” ასკვნის, რომ ფონდი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც სუპერკარტელი, რომელიც სახელმწიფო-მონოპოლისტური კაპიტალიზმის მოქმედების მექანიზმია (Перло, 1975, сс. 229-232).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის შესახებ მეცნიერ-ეკონომისტების და დამოუკიდებელი ექსპერტების მხრიდან ზომიერი კრიტიკული შეფასებები გამოითქმება, რომლებიც თავისი ბუნებით, როგორც წესი, კონსტრუქციულ ხასიათს ატარებენ. ამის ერთ-ერთ საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს ჩილეს უნივერსიტეტის პროფესორის ხოსე დე გრიგორიოს, ბერკლიში კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორის ბარი ეიხენგრინის, ჰიტოცობაშის უნივერსიტეტის პროფე-

სორის ტაკატოში იტოსა და ჟენეველი პროფესორის ჩარლეს ვიპლოშის ერთობლივი გამოკვლევა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის როლისა და მოქმედების პრინციპების ცვლილების შესახებ უკანასკნელ წლებში მსოფლიოში განვითარებული საფინანსო-ეკონომიკური პროცესების, კერძოდ კრიზისის თავიდან აცილებისა და თავად კრიზისის მართვის პრობლემის შუქზე (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999).

ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის პროფესორი მიქაელ პ. ტოდარო აღნიშნავს, რომ “მესამე სამყაროს” ქვეყნებთან მიმართებაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საფინანსო პოლიტიკის მოძველებულ, ორთოდოქსულ დონისძიებებს იყენებს (Тодаро, 1997, сс. 432-433). როგორც რობერტ ქათნერი მიუთითებს აღნიშნულ საკითხზე საკმაოდ ვრცელი კრიტიკული ხასიათის ლიტერატურა არსებობს, რის საპირისპიროდ საყურადღებოა თავად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის

ექსპერტების მიერ დაწერილი არაერთი გამოკვლევა, რომელშიც დადებითად არის შეფასებული საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგრამები “მესამე სამყაროს” ქვეყნებში (Kuttner, 1991, p. 254). კრიტიკის მთავარი არგუმენტი კი ის არის, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ “მესამე სამყაროს” ქვეყნებში გატარებული პროგრამების არსებით ნაკლად მიჩნეულია საგადასახდელო ბალანსის გასაუმჯობესებლად, ექსპორტის სტიმულირებისათვის ეროვნული ვალუტის დევალვაციის გამოყენება: მართალია ამ ღონისძიებას ექსპორტი უნდა გაეიაფებინა, მაგრამ ამ ქვეყნების ეკონომიკის სუსტი განვითარების გამო ძირითადი საექსპორტო პროდუქცია (მაგალითად, ყავა) არაელასტიურია, რამაც ექსპორტიდან შემოსავალი პრაქტიკულად არ გაზარდა, იმპორტი (კონკრეტულად ტექნოლოგიების იმპორტი) კი გააძვირა, რამაც თავის მხრივ შეაფერხა ამ ქვეყნებში მრეწველობის განვითარება (Kuttner, 1991, pp. 254-

სორის ტაკატოში იტოსა და ჟენეველი პროფესორის ჩარლეს ვიპლოშის ერთობლივი გამოკვლევა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის როლისა და მოქმედების პრინციპების ცვლილების შესახებ უკანასკნელ წლებში მსოფლიოში განვითარებული საფინანსო-ეკონომიკური პროცესების, კერძოდ კრიზისის თავიდან აცილებისა და თავად კრიზისის მართვის პრობლემის შუქზე (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999).

ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის პროფესორი მიქაელ პ. ტოდარო აღნიშნავს, რომ “მესამე სამყაროს” ქვეყნებთან მიმართებაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საფინანსო პოლიტიკის მოძველებულ, ორთოდოქსულ დონისძიებებს იყენებს (Тодаро, 1997, сс. 432-433). როგორც რობერტ ქათნერი მიუთითებს აღნიშნულ საკითხზე საკმაოდ ვრცელი კრიტიკული ხასიათის ლიტერატურა არსებობს, რის საპირისპიროდ საყურადღებოა თავად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის

ექსპერტების მიერ დაწერილი არაერთი გამოკვლევა, რომელშიც დადებითად არის შეფასებული საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგრამები “მესამე სამყაროს” ქვეყნებში (Kuttner, 1991, p. 254). კრიტიკის მთავარი არგუმენტი კი ის არის, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ “მესამე სამყაროს” ქვეყნებში გატარებული პროგრამების არსებით ნაკლად მიჩნეულია საგადასახდელო ბალანსის გასაუმჯობესებლად, ექსპორტის სტიმულირებისათვის ეროვნული ვალუტის დევალვაციის გამოყენება: მართალია ამ ღონისძიებას ექსპორტი უნდა გაეიაფებინა, მაგრამ ამ ქვეყნების ეკონომიკის სუსტი განვითარების გამო ძირითადი საექსპორტო პროდუქცია (მაგალითად, ყავა) არაელასტიურია, რამაც ექსპორტიდან შემოსავალი პრაქტიკულად არ გაზარდა, იმპორტი (კონკრეტულად ტექნოლოგიების იმპორტი) კი გააძვირა, რამაც თავის მხრივ შეაფერხა ამ ქვეყნებში მრეწველობის განვითარება (Kuttner, 1991, pp. 254-

255). ბერკლიში კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორი ჯეფრი ფრანკელი აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდს დევალვაციაზე დაფუძნებული პროგრამის გაცვლითი კურსის სტაბილურობაზე ორიენტირებული პროგრამით ჩანაცვლება მოუხდა (Frankel, 1996, p. 44).

“აღმოსავლეთ-დასავლეთის” ცენტრის (ჰონოლულუ, აშშ) ეკონომიკურ გამოკვლევათა დირექტორი, პროფესორი მანუელ ფლორეს მონტესი და მისი რუსი კოლეგა ვლადიმერ პოპოვი აღნიშნავენ, რომ მე-XX საუკუნის ბოლოს აზიაში გაჩაღებული და მსოფლიოს მასშტაბით გავრცელებული საფინანსო კრიზისის დასაძლევად საერთაშორისო სავალუტო ფონდი გადამრჩენი ოპერაციების მოძველებულ სქემებს სთავაზობდა შესაბამისი ქვეყნების მთავრობებს (Монтеc, Попов, 1999, с. 126). მსოფლიოში ცნობილი ფინანსისტის ჯორჯ სოროსის შეფასებით, მსოფლიო საფინანსო კრიზისის აზიური

ტალღის ჩასაქრობად საერთაშორისო სავალუტო ფონდი მოუმზადებელი აღმოჩნდა, რადგანაც ამ შემთხვევაში ისეთ ფენომენტან მოუწია დაპირისპირება, რომლის გამოცდილებაც მას არ ჰქონდა; კრიზისი ჩაისახა კერძო სექტორში, როცა სახელმწიფო სექტორი შედარებით კარგ მდგომარეობაში იყო, ამიტომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ტრადიციულმა მიდგომამ ვალუტის სტაბილურობის მისაღწევად საპროცენტო განაკვეთების აწევითა და სახელმწიფო ხარჯების შემცირებით არ გაამართლა (Copoc, 1999, cc. 160-163; 193-200). მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური ინსტიტუტის პროფესორი პაულ კრუგმანი თვლის, რომ ამ ქვეყნების მიერ გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მხრიდან იყო ნაკარნახევი (რობერტ ქათნერი ხაზს უსვამს, რომ ასეთი ნაკარნახევი ეკონომიკური პროგრამები, როგორც წესი, აქვს ღარიბ ქვეყნებს (Kuttner, 1991, p.255)) და მიუხედავად იმისა, რომ

ამ უკანასკნელის ხელმძღვანელობაში ბევრი უმაღლესი დონის ეკონომისტიცა, ისინი ხსენებულ ქვეყნებისთვის მიცემულ რჩევებს არასოდეს არ გამოიყენებდნენ საკუთარ ქვეყნებთან, სამშობლოსთან მიმართებაში (Krugman, 1999, pp. 103-104). საბჭოთა კავშირიდან აშშ-ში ემიგრირებული, ცნობილი რუსი ეკონომისტი იგორ ბირმანი კი საკითხს, ჩვენი აზრით, აბსურდის დონემდე ამწვავებს, რამეთუ ხაზს უსვამს, რომ საზოგადოდ ეკონომისტები დასავლეთიდან იმიტომ წამოვიდნენ რჩევების მისაცემად, რომ მათ საკუთარ სამშობლოში დიდად არც კი უგდებენ ყურს (Бирман, 1996, с. 522).

ჯოზეფ სტიგლიცი აფიქსირებს, რომ კრიზისულ მდგომარეობაში მყოფ ქვეყნებს უფრო მეტი საფინანსო მხარდაჭერა ესაჭიროება, ვიდრე ამის შესაძლებლობა საერთაშორისო სავალუტო ფონდს გააჩნია (Stiglitz, 1999 (A), p. F594).

პაულ კრუგმანი ასევე აღნიშნავს, რომ 1995 წელს მექსიკაში განვითარებულ

კრიზისში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მხრიდან საფინანსო მხარდაჭერამ დაიგვიანა (რადგანაც გაჭიანურდა საჭირო თანხის მობილიზება), ხოლო შესაბამისი ანტიკრიზისული გეგმა ზედაპირული იყო და კრიზისის ბუნებას არ ითვალისწინებდა (Krugman, 1999, p. 59).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მხრიდან დაგვიანებულ მოქმედებაზე, მის მოუქნელობაზე მიუთითებენ სხვა ავტორებიც. კერძოდ, მანუელ ფლორეს მონტესი და ვლადიმერ პოპოვი აღნიშნავენ, რომ 90-იანი წლების ბოლოს აზიაში დაწყებული საფინანსო კრიზისის დასაძლევად საერთაშორისო სავალუტო ფონდს სწრაფი რეაგირების პროცედურები არ აღმოაჩნდა, რომ მას მისაღმი არსებული დავალიანების რესტრუქტურისაციის პროცედურები არ გააჩნია, რის გამოც ახალი კრედიტების გამოყოფა და კრიზისის შემსუბუქება შეუძლებელი გახდა (Монтеc, Попов, 1999, с. 111); ხსენებული ავტორები უფრო შორსაც მიდიან, როცა

აღნიშნავენ, რომ მიუხედავად რუსეთის ხელისუფლების აშკარა კორუმპირებულობისა (Монтеc, Попов, 1999, с. 64), საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა აშშ-ის ადმინისტრაციის ზეწოლით რუსეთს 1998 წლის შემოდგომაზე ვალუტის დევალვაციის შესაჩერებლად ოპერატიულად გამოუყო კრედიტი, მაშინ როცა ოპერატიული მოქმედება სწორედ ინდონეზიასთან მიმართებაში იყო საჭირო, რაც ფონდს არ განუხორციელებია (Монтеc, Попов, 1999, с. 108).

განსხვავებულია შეხედულებები საერთაშორისო სავალუტო ფონდის როლის შესახებაც. მაგალითად, ჰაულ კრუგმანი აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობა მწვავე კრიტიკას იმსახურებს კონსერვატორების მხრიდან, რომლებიც უარყოფითად აფასებენ ბაზრის ფუნქციონირებისადმი სახელმწიფოს ჩარევის იდეას და კონკრეტულად, ფონდს განიხილავენ, როგორც მსოფლიო მთავრობის საწყის ფორმას, რომელიც მსოფლიო ბაზარში ერევა (Krugman, 1999, p. 56).

რობერტ ქათნერი ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (ისევე, როგორც მსოფლიო ბანკის და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციის) უკან აშშ (Kuttner, 1999, p.14-15, 259; Шишков, 1999, с. 7), ხოლო უფრო ზუსტად აშშ-ის ხაზინა დგას (Kuttner, 1991, p. 40; Krugman, 1999, p. 59,103; Сегвари, 1999, с.50), და მიუხედავად იმისა, რომ აშშ-ის ეკონომიკა “თავისუფალი ბაზრის” – “laissez-faire”-ს პრინციპებზეა აგებული, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ გატარებული პოლიტიკა გლობალურ მასშტაბში ამ პრინციპებს ეწინააღმდეგება (Kuttner, 1991, pp. 258-259).

რობერტ ქათნერი სინანულით აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ტიპის საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტის შექმნის ერთ-ერთი ინიციატორის, ჯონ მეინარდ კეინზის იდეებისაგან განსხვავებით ფონდი სულ სხვა მიმართულებით განვითარდა (Kuttner, 1991, p.

60); კერძოდ, კეინზის შეხედულებით უნდა დაფუძვნებულიყო ზეეროვნული ინსტიტუტი – მსოფლიოს ცენტრალური ბანკის სახით, რომელიც მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში შექმნიდა სავალუტო რეზერვს, რაც თავის მხრივ ცალკეული სახელმწიფოს ოფიციალური სავალუტო რეზერვის მნიშვნელოვანი ნაწილი იქნებოდა, და რომლითაც ამ სახელმწიფოებს შეეძლებოდათ ესარგებლათ; რობერტ ქათნერი თვლის, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი ამ ტიპის ინსტიტუტის სუსტი განსახიერებაა და ის უფრო “სავალლო ციხეა” და აუცილებელია აღდგეს მისი საწყისი, კეინზის მიერ ჩაფიქრებული სახით (Kuttner, 1991, p. 260). მანუელ ფლორეს მონტესი და ვლადიმერ პოპოვი აღნიშნავენ, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი უკანასკნელი ინსტანციის საერთაშორისო კრედიტორის ფუნქციას ვერ ასრულებს (Монтеc, Попов, 1999, с. 111). მორის გოლდშტეინი საერთაშორისო ეკონომიკის ინსტიტუტიდან (ვაშინგტონი,

აშშ) სხვადასხვა ქვეყანაში შესაძლო სა-
ბანკო კრიზისის თავიდან აცილების
მიზნით თვლის, რომ აუცილებელია
გაიზარდოს საერთაშორისო სავალუტო
ფონდის, როგორც შესაბამისი ქვეყნის სა-
ბანკო სისტემის ფუნქციონირებაზე მონი-
ტორინგისა და აუცილებლობის შემთხვევა-
ში აღმკვეთი ღონისძიებების გამტარებელი
ინსტიტუტის როლი (Goldstein, 1998,
p.244). ეს მიდგომა სრულ შესაბამისობა-
შია დიდი შვიდეულის ჯგუფის (G-7)
შეთანხმებულ პოზიციასთან, რომლის
თანახმადაც საერთაშორისო სავალუტო
ფონდმა, თანაც აუცილებლად მსოფლიო
ბანკთან ერთად, უნდა გააძლიეროს ტრადი-
ციული მაკროეკონომიკური მრჩევლისა და
საგადასახდელ ბალანსის საფინანსო
მხარდამჭერის როლი და ამასთანავე საქმი-
ანობის კონცენტრაცია საბანკო სფეროზე,
საბანკო რეგულირების საკითხებზე უნდა
მოახდინოს (Lissakers, 1998, p. 28).

დიდი შვიდეულის ჯგუფის ზემო-
ხსენებული პოზიციის გარდა, დღეს განიხ-

ილება საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეფორმირების სხვა, უფრო დეტალური წინადადებებიც, რაც უდაოდ პრობლემის აქტუალობაზე მეტყველებს.

იაპონიის ფინანსთა მინისტრმა მიაზავამ 1999 წლის მარტში ჩამოაყალიბა პოზიცია, რომლის თანახმადაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა, ჯერ ერთი, აღმასრულებელ დირექტორთა სხდომაზე გადამრჩენი პროგრამის განხილვაში კრიზისულ მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნების ოფიციალურ პირთა მოწვევის პრაქტიკა უნდა შემოიღოს, და მეორე, – დირექტორთა საბჭოს ფარგლებში შექმნას პროგრამული კომიტეტები, სადაც წინასწარ განიხილება სამომავლო პროგრამები და მხოლოდ ამის შემდეგ დაიწყება ფონდის მისიათა მოლაპარაკება საფინანსო დახმარების მიმღები ქვეყნის წარმომადგენლებთან (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999, pp. 95-96).

პოსკომუნისტური რეფორმების ცნობილი ექსპერტი, ჰარვარდის უნივერსიტე-

ტის პროფესორი ჯეფრი საქსი თვლის, რომ საზოგადოების ინფორმირების მიზნით, ჯერ ერთი, აუცილებელია აღმასრულებელ დირექტორთა საბჭოს ღია სხდომების ჩატარება, მეორე, – სპეციალისტთა ცალკეულ ჯგუფებს იმის შესაძლებლობა უნდა მიეცეს, რომ აღმასრულებელ დირექტორთა საბჭოს თავიანთი მტკიცებანი წარუდგინოს კონკრეტული პრობლემის შესახებ, მესამე, – წახალისებულ იქნეს აღმასრულებელ დირექტორთა საბჭო, თუ კი იგი ინიციატივას გამოიჩინს და პროფესიულ შეხედულებებს არა მარტო საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მოსამსახურეთაგან მოითხოვოს (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999, pp. 97-98).

საფრანგეთის მთავრობის მიერ მომზადებული წინადადებების თანახმად, გადაწყვეტილების მიღებაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შუალედური კომიტეტის (Interim Committee) ძალაუფლება უნდა გაიზარდოს; კერძოდ, შუალე-

დური კომიტეტი, რომელიც ფონდის 24 მმართველს (როგორც წესი, ფინანსთა მინისტრებს იმ 24 ქვეყნიდან, რომლებიც ქმნიან ფონდის აღმასრულებელ დირექტორთა საბჭოს) აერთიანებს და ფონდისათვის რჩევების მისაცემად წელიწადში ორჯერ იკრიბება, საფრანგეთის მთავრობის წინადადებით, უფრო ხშირად უნდა იკრიბებოდეს და მისი გადაწყვეტილება ფონდისთვის სავალდებულო უნდა გახდეს (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999, pp. 99-100). საფრანგეთის ეკონომიკისა და ფინანსთა მინისტრი ბენუა კიოლე საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეფორმირებისთვის სამ, – მაკროეკონომიკურ, საშინაო და საგარეო მიდგომას აყალიბებს; პირველის თანახმად, ფონდის მანდატი მაკროეკონომიკურ პოლიტიკაში უნდა შეიზღუდოს; მეორეს მიხედვით არ შეიძლება საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ფუნქცია იმ პრინციპებამდე იქნეს დაყვანილი, რითაც ქვეყნების ცენტრალური ბანკები ხელმძღვანელობენ; ხოლო მესამე კი

ფონდის მიერ პოლიტიკური ხელმძღვანელობის როლის ზრდას გულისხმობს, რისთვისაც შუალედური კომიტეტი მრჩეველი ორგანოს სტრუქტურული ერთეულიდან პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა მიმღებ რგოლად უნდა გარდაიქმნას (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999, pp. 111-112).

დიდი ბრიტანეთის წინადადება, რომელიც დრეზდენში იქნა დაყენებული 1999 წლის აპრილში ევროკავშირის ფინანსთა მინისტრების შეხვედრაზე, ისეთი ზეკომიტეტის შექმნას გულისხმობს, რომელიც საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შუალედურ კომიტეტს, მსოფლიო ბანკის განვითარების კომიტეტსა და ახლადშექმნილ საფინანსო სტაბილურობის ფორუმს (Financial Stability Forum) გაუწევს ზედამხედველობას; ეს ზეკომიტეტი ფინანსთა მინისტრების დონეზე უნდა მუშაობდეს და მასში როგორც დიდი შვიდეულის ჯგუფის, ასევე განვითარებადი ბაზრების (emerging markets) ქვეყნები, უნდა

შედიოდნენ, და რომელმაც მსოფლიოში გლობალიზაციის პროცესში მყოფი ბაზრების პირობებში ურთიერთდაკავშირებული საფინანსო პრობლემების გადაჭრას უნდა შეუწყოს ხელი (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999, pp. 100-101).

იტალიის ფინანსთა მინისტრმა კი-ამპიმ, როგორც ფონდის შუალედური კომიტეტის პრეზიდენტმა წინადადება წამოაყენა იმის შესახებ, რომ კომიტეტის სხდომებს წინ უნდა უსწრებდეს მოსამზადებელი შეხვედრები ალტერნატიული მმართველების დონეზე; ეს დიდი შვიდეულის ჯგუფის და ევროკავშირის ფინანსთა მინისტრების შეხვედრების პროცედურის დუბლირებაა, რამაც საბოლოო ჯამში ხელი უნდა შეუწყოს ფართო დისკუსიას, უფრო შედეგიანი მოლაპარაკებების გამართვას, ვიდრე ეს შესაძლებელია ფინანსთა მინისტრების დონეზე (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999, p. 102).

მთლიანობაში შეიძლება ითქვას, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რე-

ფორმირებასთან დაკავშირებით სხვადასხვა ქვეყნის მთავრობისა, თუ მათი წარმომადგენლების მიერ აქ მოყვანილი წინადადებები პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს და უფრო ფონდის ხელმძღვანელობის ორგანიზაციული მოწყობის სრულყოფის დეტალებს ეხება. ასეთი მიდგომისაგან დამეტრალურად განსხვავდება იაპონიის მთავრობის წინადადება, რომელიც აზიის კრიზისის აფეთქებისთანავე იქნა წამოყენებული და რომლის არსი რეგიონალური სავალუტო ფონდების, როგორც საერთაშორისო სავალუტო ფონდის კონკურენტი ინსტიტუტების შექმნაში მდგომარეობს (De Gregorio, Eichengreen, Ito, Wyplosz, 1999, p. 102-104). ამ იდეამ გარკვეული მხარდაჭერა სამეცნიერო წრეებშიც ჰპოვა (მაგალითად, Ito, Ogawa, Sasaki, 1999, Ch.3). ჩვენი აზრით, იაპონიის მთავრობის ეს წინადადება რეალური გზაა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის იმ მონოპოლიზმის რღვევისათვის, რაც მას იდეების, საფინანსო მხარდაჭერისა და შესაბამისი

რეციპიენტი ქვეყნების მხრიდან ამ მხარდაჭერის მისაღებად შესასრულებელ პირობათა “ბაზარზე” აქვს, სადაც დღეს კონკურენციის, ალტერნატივის არარსებობის გამო, შეცდომების დაშვების ალბათობა საკმაოდ მაღალია. ამავე დროს, მსოფლიო მასშტაბში აუცილებლად მოსაფიქრებელია საფინანსო კოორდინაციისა და რეგიონალურ ფონდებში საფინანსო რესურსების მობილიზაციის პრობლემა.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეფორმირების საკმაოდ რადიკალური სქემა ეკუთვნის სებასტიან ედვარდს. მისი აზრით ფონდის ნაცვლად სამი სპეციალიზებული სააგენტო უნდა შეიქმნას: ა) გლობალური საინფორმაციო სააგენტო (Global Information Agency), რომლის საქმიანობა ქვეყნების საფინანსო მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის მომზადებასა და გავრცელებაზე უნდა იყოს კონცენტრირებული, იგი უნდა აქვეყნებდეს შესაბამის საფინანსო რეიტინგებს და ცალკეული ქვეყნის მხრიდან ადექვატური ინფორმაცი-

ის მიუწოდებლობის შემთხვევაში “წითელ შუქს უნდა უნთებდეს” მას, რაც იქნება საგანგაშო ინფორმაცია ამ ქვეყნით დაინტერესებული ყველა აგენტისათვის; ბ) გაუთვალისწინებელ გარემოებათა გლობალური საფინანსო საშუალებათა სააგენტო (Contingent Global Financial Facility), რომელმაც გაუთვალისწინებელ გარემოებათა გამო შექმნილი პრობლემების გადასაწყვეტად შეიძლება კრედიტები იმ ქვეყნებზე გასცეს, რომლებიც გლობალური საინფორმაციო სააგენტოს სტანდარტებს პასუხობენ; გ) გლობალური რესტრუქტურის სააგენტო (Global Restructuring Agency), რომელსაც უნდა შესწევდეს ძალა დაავალდებულოს ნებისმიერი აგენტი, რომ მან შეაჩეროს ყოველგვარი თანხის გადახდა იმ ქვეყნისათვის, რომელიც არ ახორციელებს ეკონომიკის რესტრუქტურის სააგენტოს და აღმოუჩინოს ოფიციალური ფინანსური დახმარება იმ ქვეყანას, რომელიც ამას რეალურად აკეთებს და იმავდროულად კრედიტორებ-

აქვთ, მაშინ როცა აუცილებელია ფონდმა ისეთი ზესახელმწიფოებრივი ფუნქციის შესრულება იკისროს, რომელიც ამ პრობლემების და საბოლოო ჯამში მსოფლიო საფინანსო კრიზისის წარმოქმნას წინასწარ გამორიცხავს (Шишков, 1999, сс. 6-8).

ევროპის მონეტარული კავშირის ექსპერტი ქრისტოფერ ჯონსონი თვლის, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის მხრიდან ადგილი აქვს საფინანსო სტაბილიზაციისა და ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის პროგრამების ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად განხორციელებას: თუ კი სწრაფად მიიღწევა საფინანსო სტაბილიზაცია, მაშინ რთულდება ეკონომიკის რესტრუქტურისაცია (Hinshaw (ed.), 1996, p. 132).

ჯეფრი საქსის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დახმარება პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის სიძნელეების შესამსუბუქებლადაა მოწოდებული, საფინანსო დახმარე-

ბის მისაღებად ფონდის მიერ წაყენებული პირობები ხშირ შემთხვევაში იმდენად მკაცრია, რომ ისინი კიდევ უფრო ამძიმებენ შესაბამისი რეფორმის სიძნელეებს (Саки, 1995, с. 284). ის ასევე მიუთითებს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებში პირველ რიგში დამოუკიდებელი სოციალური დაცვის სისტემის დაჩქარებულ შექმნას უნდა უწყობდეს ხელს, რაც არ კეთდება (Hinshaw (ed.), 1996, p. 130). ჯეფრი საქსის შეფასებით საერთაშორისო სავალუტო ფონდი თავისი ქმედებით მუდმივად შერცხვენილის მდგომარეობაშია (Сегвари, 1999 с.50).

ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის რიჩარდ კუპერის აზრით საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეცდომა ის იყო, რომ 90-იანი წლების დასაწყისში მისი ექსპერტები თავიანთ რჩევებს იმაზე აგებდნენ, რომ საბჭოთა კავშირის ყოფილ თორმეტ ქვეყანაში (ბალტიის ქვეყნების გარდა) ერთიანი სავალუტო კავშირი –

“რუბლის ზონა” შეენარჩუნებინათ (Hins-
shaw (ed.), 1996, p. 133-134). პარიზის
უნივერსიტეტის პროფესორი მარი ლავინი
სავსებით სამართლიანად აღნიშნავს, რომ
საერთაშორისო სავალუტო ფონდის კრე-
დიტების მიღება მხოლოდ საკუთარი ვალუ-
ტის მქონე ქვეყნებს შეუძლიათ, რაც იმას
ნიშნავს, რომ ფონდს რეალურად მხოლოდ
მოსკოვთან უნდა ემუშავა; ზოგიერთი
პოსტკომუნისტური ქვეყნის რეალური და
არა ფსევდო დამოუკიდებლობისადმი მის-
წრაფებამ, რომელიც, სხვა თანაბარ
პირობებში, ეროვნული ვალუტის შემოღე-
ბით გამოიხატა, 1993 წლის ბოლოს
საერთაშორისო სავალუტო ფონდი იძუ-
ლებული გახდა თავისი პოზიცია
რადიკალურად შეეცვალა და მან პოსტსა-
ბჭოთა ქვეყნებში საკუთარი ვალუტის
შემოღების პროცესს აქტიურად დაუჭირა
მხარი (Lavigne, 1995, pp. 207, 211).

მანუელ ფლორეს მონტესი და
ვლადიმერ პოპოვი იმ დასკვნამდე მიდიან,
რომ რუსეთის 1998 წლის აგვისტოს

კრიზისის არსი რუბლის ხელოვნურად გაზრდილი კურსის შენარჩუნებაში მდგომარეობდა, რასაც რუსეთის მთავრობა და ცენტრალური ბანკი საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მხარდაჭერით ახორციელებდა (Монте, Попов, 1999, с. 71).

პაულ კრუგმანი თვლის, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი რუსეთს მნიშვნელოვან თანხებს აძლევს, რადგანაც მას ბირთვული იარაღის დიდი არსენალი აქვს და ამასთან რუსი “ოლიგარქების” სიზარბეს და გაჭიანურებულ რეფორმებს არ ითვალისწინებს (Krugman, 1999, pp. 130-131). რუსი ეკონომისტი, პროფესორი ა. სუეტინი აღნიშნავს, რომ სავარაუდოდ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ რუსეთისთვის მიცმული ფული “შავი ფულის გარეცხვის” მექანიზმში მოექცა, რადგანაც ეს კრედიტები ბორის ელცინის რუსეთის პრეზიდენტად არჩევის კამპანიას მოხმარდა 1996 წელს (Суетин, 1999, с. 166).

ჯეფრი საქსიც მიიჩნევს, რომ რუს რე-

ფორმატორებს ფინანსური დახმარება საერთაშორისო სავალუტო ფონდიდან არა კარტ-ბლანშის სახით უნდა მიეცეს, არამედ მკაცრი პირობების შესრულების შემთხვევაში და ამავე დროს ეს დახმარება უნდა იყოს მნიშვნელოვანი, რათა რეფორმის სიძნელეები შეამსუბუქოს (Hinchshaw (ed.), 1996, p. 129-130). კიდევ უფრო მწვავედ აყენებს საკითხს ნობელის პრემიის ლაურეატი, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის პროფესორი გარი ბეკერი, რომლის თანახმადაც საერთოდ არ უნდა მიეცეს რაიმე საფინანსო დახმარება რეფორმების პროცესში მყოფი ქვეყნების მთავრობას, რადგანაც ეს დახმარება რეფორმების აუცილებლობის სიმწვავეს ამცირებს, “აზარმაცებს” მთავრობას და ის რეფორმების პროცესს აჭიანურებს; მისი აზრით, ფინანსური დახმარების მიცემის გარეშე მთავრობას ძლიერი შინაგანი სტიმული ექნებოდა მიზანმიმართულად და სწრაფი ტემპით განეხორციელებინა რეფორმები (Becker, Becker, 1997, pp. 261-262).

ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის ეკონომისტი ი. სეგვარი აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდს ყველაზე უფრო ხშირად იმაში აკრიტიკებენ, რომ ის მთლიანობაში პატივს უნდა სცემდეს და უფრო მეტად ითვალისწინებდეს პოსტკომუნისტური ქვეყნების ისტორიას, კულტურასა და ეროვნულ თავისებურებებს, და რომ ფონდის მიერ შემუშავებული ყველასათვის ერთიანი პრინციპები ჩავარდნისათვისაა განწირული; ამავე დროს ი. სეგვარი აღნიშნავს, რომ ამგვარი კრიტიკა უფრო თავის მართლებაა რეფორმების არ გატარებისათვის, ვიდრე რეალურად არსებული პრობლემა (Сегвари, 1999, сс. 48-51).

სამწუხაროდ უარყოფითია დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ეკონომიკური კავშირის სახელმწიფოთაშორისი ეკონომიკური კომიტეტის კოლეგიის ზოგიერთი წევრის დამოკიდებულება იმ ეკონომიკური პოლიტიკის მიმართ, რომელიც საზღვარგარეთიდან, დასავ-

ლეთიდან, ანუ ფაქტიურად საერთაშორისო სავალუტო ფონდიდან და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან არის რეკომენდებული. მაგალითად, რუსეთის ფედერაციის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი კოლეგიაში ალექსანდრე სმირნოვი თვლის, რომ დასავლეთი დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის, როგორც მსხვილი რეგიონალური გაერთიანების დაშლას ესწრაფვის (Смирнов, 1996, с. 46); საქართველოს სრულუფლებიანი წარმომადგენელი კოლეგიაში ვალერიან ადვაძე საზღვარგარეთიდან თავსმოხვეულ ეკონომიკურ პოლიტიკას დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნების დეზინტეგრაციისა და წარმოების დაცემის ერთ-ერთ მიზეზად ასახელებს, რომელიც თანამეგობრობის ქვეყნების მსოფლიო ბაზრის პერიფერიად გადაქცევაზე მიმართული (Адвадзе, 1996, с. 30). იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ ტიპის მოსაზრებებს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამე-

გობრობის მომავალზე, გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ექნებათ, რამეთუ თანამეგობრობაში შემაჯალ სახელმწიფოთა აბსოლუტური უმრავლესობა აქტიურად თანამშრომლობს, ან უარეს შემთხვევაში ცდილობს თანამშრომლობის შესაძლებლობა გამონახოს მთლიანად დასავლეთთან და, კერძოდ, საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებთან.

მართალია საერთაშორისო სავალუტო ფონდიცა და მსოფლიო ბანკიც გაეროს სტრუქტურებია, მაგრამ ამ უკანასკნელის ექსპერტთა შეფასებები ყოველთვის როდია დადებითი. კერძოდ გაეროს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების საბჭოს ადამიანის უფლებათა დაცვის კომისიის დამოუკიდებელი ექსპერტის ფანტუ ჩერუს ანალიტიკურ მოხსენებაში, რომელშიც მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის მიერ ერთობლივად მხარდაჭერილი “სტრუქტურული გარდაქმნის

პოლიტიკის” (“Structural Adjustment Policies”) რეალიზაციის შედეგებია განზოგადებული, გაკეთებულია დასკვნა, რომ ამ პოლიტიკას ეკოლოგიურ დეგრადაციამდე მიყვართ და საბოლოო ჯამში ჰუმანური განვითარება თავისუფალ ბაზარსა და გლობალიზაციას ეწირება (Cheru, 1999, p. 13). ეს აზრი ნაწილობრივ გაზიარებულია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტის ბრაიან სტიუარტის მიერ (თუმცა ის ხაზს უსვამს, რომ ეს მისი პირადი აზრია და არა - ფონდის), როცა აღნიშნავს, რომ “სტრუქტურული გარდაქმნის პროგრამის” ზოგიერთი ღონისძიება ღარიბთა მდგომარეობას აუარესებს (Stuart, 1992, p. 121).

ადამიანთა სოციალური მდგომარეობის გაუარესება წარმოების დაცემით, მსყიდველობითუნარიანი მოთხოვნის შეკვეცითაა განპირობებული, რაც ხშირ შემთხვევაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ შემოთავაზებული “სტრუქტურული გარდაქმნის პროგრამათა” შედეგად

აღიქმება, თუმცა ძნელია არ დაეთანხმო ფონდის ერთ-ერთ წამყვან სპეციალისტს მარკ ალენს იმაში, რომ ეს პრობლემა სინამდვილეში იმ სტრუქტურული “სიმახინჯეებით” არის გამოწვეული, რომლებიც ეკონომიკის კომუნისტური ტიპის მოწყობით იყო დამკვიდრებული (Allen, 1992, pp. 29-37), რის გამოც ეკონომიკური ვარდნა თვით ძველმა სისტემამ განპირობა და ამდენად პრაქტიკულად – გარდაუვალიც იყო (Easterly, Fischer, 1994). ჰაულ ქოლერი მსოფლიო ბანკიდან და ოქსფორდის უნივერსიტეტიდან, და იან ვილემ გიუნინგი ოქსფორდისა და ამსტერდამის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტიდან თავის გამოკვლევაში იმ დასკვნამდე მიდიან, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ მხარდაჭერილ სტრუქტურული გარდაქმნების პროგრამებს მოსახლეობაზე ფულადი შემოსავლების განაწილების ანალიზი აკლია და რეფორმების თანამიმდევრობის საკითხის შეუსწავლელობა ახასიათებს, რის გამოც აქცენტი ნაადრევ სა-

ფინანსო ლიბერალიზაციაზე გაკეთებული, შედეგად კი სახეზეა გარდაუვალი სირთულეები, როცა პროგრამათა დასასრულს საფინანსო დახმარების შემცირების კვალობაზე შეუძლებელია პოსტ-სტაბილიზაციური ზრდის შემცირების თავიდან აცილება (Collier, Gunning, 1999).

მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი, როგორც წესი, ურთიერთშეთანხმებულად მოქმედებენ, თავი იჩინა მათ შორის დაპირისპირებულობამაც. კერძოდ, გარდა ზემოხსენებულისა, განსაკუთრებით ხაზგასასმელია მსოფლიო ბანკის უფროსი ვიცე-პრეზიდენტის და მთავარი ეკონომისტის ჯოზეფ სტიგლიცის გამოსვლა ე.წ. “ვაშინგტონის კონსენსუსის”, ანუ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგრამების კონცეპტუალური საფუძვლების კრიტიკით (Стиглиц 1998). კრიტიკის მთავარ ობიექტს ინსტიტუციონალური რეფორმის მიმართ ფონდის დაჩქარებული და ამდენად არასწორი, გაუბრალოებული მიდგომა

წარმოადგენს, რამაც მისი აზრით საბაზრო ტრანსფორმაციის პროცესის წარმატებით განხორციელებას შეუშალა ხელი (Stiglitz, 1999 (B); Стиглиц, 1999). აღსანიშნავია, რომ ინსტიტუციონალურ რეფორმებთან დაკავშირებით პროფესორი ბერნარდ შავანსი და დოცენტი ერიკ მანიანი პარიზის უნივერსიტეტიდან აღნიშნავენ, რომ სახელმწიფო ინსტიტუტები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების ზეგავლენით დასავლეთის ანალოგების შეგნებული იმიტაციის გზით იქმნება (Шаванс, Маньян, 1999, с. 43).

ჯოზეფ სტიგლიცი აგრეთვე აკრიტიკებს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მუშაობის სტილს, როცა ამა თუ იმ ქვეყანაში ჩასული მისი ექსპერტები რაღაც ორიოდ კვირის განმავლობაში განიხილავენ და აზუსტებენ ეკონომიკური მდგომარეობის ამსახველ მონაცემებს და მათ საფუძველზე რეფორმების პოლიტიკისათვის მაკროეკონომიკურ რეკომენდა-

ციებს იძლევიან; მისი აზრით ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება უნდა ხდებოდეს არა მარტო ტექნიკური ექსპერტების მიერ (Стиглиц 1998 с. 9).

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ჯოზეფ სტიგლიცის აზრი, როგორც თვითონ აღნიშნავს, მისი პირადია და ყოველთვის არ ასახავს მსოფლიო ბანკის პოზიციას. სავარაუდოა, რომ, სხვა თანაბარ პირობებში, სწორედ ამ წინააღმდეგობის გამო მოუწია თანამედროვეობის ერთ-ერთ თვალსაჩინო ეკონომისტს ჯოზეფ სტიგლიცს მსოფლიო ბანკის დატოვება.

ობიექტურობისათვის აუცილებელია აღინიშნოს, რომ თვით საერთაშორისო სავალუტო ფონდიც ცდილობს თვითკრიტიკულად შეაფასოს საკუთარი საქმიანობა და ამის საფუძველზე განვითარების ახალი ორიენტირები ჩამოაყალიბოს. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ყოფილი განმკარგულებელი დირექტორის მიშელ კამდესიუს (რომელმაც თანამდებო-

ბა ამ ცოტა ხნის წინ დატოვა) პოზიცია, რომელიც მიიჩნევს, რომ ევოლუციის თანამედროვე ეტაპზე აუცილებელია ფონდი სამკურნალო მედიცინიდან პროფილაქტიკურ, პრევენტულ მედიცინაზე გადავიდეს, რის საფუძველზეც ახალი საფინანსო არქიტექტურა უნდა შეიქმნას (Camdessus, 1999, p. 51). თანამედროვეობის ერთ-ერთი უდიდესი ეკონომისტი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის განმკარგულებელი დირექტორის პირველი მოადგილე სტენლი ფიშერი გლობალურად განიხილავს საერთაშორისო საფინანსო სისტემის რეფორმას და ამ კონტექსტში ფონდის მაკოორდინირებელი ფუნქციის როლის ამაღლებას (Fischer, 1999).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობისადმი კრიტიკულ პოზიციათა დიაპაზონი საკმაოდ ვრცელია და ზემოთმოტანილი არგუმენტები ცალკეულ შემთხვევაში ურთიერთგამომრიცხავადაც კი აღიქმება. მთავარი კი ისაა, რომ ბოლო პერიოდში განვითარებული მსოფლიო საფინ-

ანსო კრიზისის ფონზე ფონდის საქმიანობისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების განზოგადების საფუძველზე უნდა ვიმედოვნოთ, რომ რეალური გაზდება ამ საქმიანობის თვისებრივი გაუმჯობესება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის კრიტიკის საერთაშორისო გამოცდილების საფუძველზე შეიძლება გაანალიზებულ იქნეს, თუ კონკრეტულად რა შეცდომები იქნა დაშვებული მის მიერ საქართველოში.

4. საქრთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: შეცდომები

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ საქართველოში დაშვებული სხვადასხვა შეცდომა განსხვავებული ბუნებისა და მნიშვნელობისაა. აქვე იმასაც უნდა გაესვას ხაზი, რომ ამ შეცდომების ნაწილი საკმაოდ ზოგადი ხასიათისაა და ისინი დაშვებული იქნა ფონდის არა მარტო საქართველოში მუშაობისას, არამედ უფრო ფართო მასშტაბით – სხვა სახელმწიფოთა მიმართაც.

აუცილებელია აღვნიშნოთ, რომ საქართველოს სამთავრობო გუნდს, რომელსაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან საწყის ეტაპზე უხდებოდა მოლაპარაკებების წარმართვა, პრაქტიკულად ამის არავითარი გამოცდილება არ გააჩნდა, ვერც ფონდის პროცედურებში ვერ ერკვეოდა სიღრმისეულად, რითაც ნებით (სავარაუდოდ თავისი საქმის გასა-

მარტივებლად), თუ უნებლიეთ (რაც კიდევ უფრო მეტადაა სავარაუდო) საკმაოდ ოსტატურად სარგებლობდნენ (ყოველ შემთხვევაში დღევანდელი გადასახედიდან ასე ჩანს) ფონდიდან გამოგზავნილი მისიის წევრები: ყოველი მორიგი საფინანსო ტრანშის გამოსაყოფად სამთავრობო მხარე მომდევნო ტრანშის მიღების პირობად ცალკეულ შემთხვევაში თავის თავზე ისეთი ვალდებულებების აღებას კისრულობდა, რომელთა შესრულება დადგენილ ვადაში (როგორც წესი, დროის საკმაოდ მცირე მონაკვეთში) ძალზედ რთული იყო ამ მომდევნო ტრანშის მისაღებად; ამგვარ ვალდებულებათა აღების დროს ყოველთვის როდი იყო ბოლომდე გაცნობიერებული, თუ რა სირთულის ამოცანის წინაშე აღმოჩნდებოდა მთავრობა მათი შესრულებისას. ამასთან, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ყველა მოთხოვნა დაფიქსირებულია, როგორც მთავრობის განცხადება (და არა როგორც ფონდის მოთხოვნა), რის

გამოც ნებისმიერ სადისკუსიო სიტუაციაში ფონდის ექსპერტები, როგორც წესი, მთავრობას ახსენებენ, რომ ეს მის მიერ აღებული ვალდებულებაა, ანუ მისი პოზიციაა და არა ფონდის. გასათვალისწინებელია, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან მიღწეულ შეთანხმებათა ცხოვრებაში გატარების პასუხისმგებლობა თავის თავზე მხოლოდ და მხოლოდ მოლაპარაკების წარმმართველ სამთავრობო გუნდს (და ისიც არა ყოველთვის ყველა მის, როგორც წესი, ფისკალურ-საბიუჯეტო ბლოკის წევრს) ჰქონდა აღებული, მაშინ, როცა მთავრობის (და პარლამენტის) ზოგიერთ სხვა წევრს უკეთეს შემთხვევაში არც კი ესმოდა (და ალბათ არც უნდოდა, რომ გაეგო), თუ რას ნიშნავს საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმებით აღებულ ვალდებულებათა შესრულება. აქვე აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდში საექვო რეპუტაციის მქონე ზოგიერთი ქართველი თანამდებობის პირის

მისივე მოთხოვნით მოლაპარაკების პროცესში ჩართვა, მათ მიერ დაყენებული თუნდაც მართლა რეფორმატორული და გამართლებული საკითხის (რაც საკმაოდ იშვიათად ხდებოდა, რადგანაც უმთავრესად ასეთი შეხვედრების დროს, როგორც წესი, წამოიჭრებოდა აშკარად მცდარი და ყოველად მიუღებელი წინადადებები, რაც დაბლა სწევდა საქართველოს სახელით მოლაპარაკებაში მონაწილე პირის და ირიბად იმ სტრუქტურის რეპუტაციასაც, სადაც ეს პირი უშუალოდ მუშაობდა) გატანის შესაძლებლობას (ამ პირის შერყეული რეპუტაციის გამო) საბოლოოდ ალოკავდა, რასაც ფონდის მიერ მხარდაჭერილი პროგრამების მიმართ საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე არასასურველი ზეგავლენა ჰქონდა; ცალკეულ პოლიტიკოსს, თანამდებობის პირს, თუ საზოგადოების რიგით წევრს ექმნება მცდარი შთაბეჭდილება, თითქოს საქართველოს მხრიდან ფონდთან ოფიციალურ მოლაპარაკებაში მონაწილე სამთავრობო გუნდის წევრებს არ ყოფნის

კომპეტენტურობა, პრინციპულობა, აკლიათ დისკუსიაში არგუმენტების მოძიების უნარი, და რომ თუ კი თვითონ მიუჯდებიან მოლაპარაკების მაგიდას, მაშინ წარმატებასაც მიაღწევენ. ასეთ პირობებში, რომ არა ქვეყნის პრეზიდენტის და პარლამენტის ხელმძღვანელობის მტკიცე რეფორმატორული პოზიცია საქართველო ვერ მიაღწევდა იმ ზემოთმოყვანილ წარმატებებს, რაც საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მხარდაჭერით განხორციელდა.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან მუშაობის ამ გამოცდილების გათვალისწინებით შედარებით ადვილი გასაგები შეიძლება გახდეს, თუ რომელი შეცდომის თავიდან აცილება იყო შესაძლებელი და რომელის კი, — პრინციპულად შეუძლებელი.

სანამ უშუალოდ შეცდომების განხილვას შევუდგებოდეთ მიზანშეწონილია შემდეგი განმარტების გაკეთება, რამაც მათი უმრავლესობის არსის გაგება უნდა გააადვილოს. კერძოდ, რადგანაც საერთა-

შორისო სავალუტო ფონდის მიერ საქართველოში დაშვებულ შეცდომათა უმრავლესობა საგადასახადო პრობლემატიკას ეხება, აუცილებელია იმ კრიტერიუმების ჩამოყალიბება, უფრო კონკრეტულად კი იმ იდეალური საგადასახადო სისტემის მახასიათებლების განსაზღვრა, რომლის საფუძველზეც თითოეული შეცდომის ბუნება და მნიშვნელობა იქნება შეფასებული.

დიდ ბრიტანეთში საგადასახადო რეფორმის თვალსაჩინო მკვლევარის ფილიპ ჩაპელის აზრით (რასაც სრულად ვეთანხმებით) იდეალური საგადასახადო სისტემა შემდეგ ექვს ძირითად პრინციპს უნდა ემყარებოდეს (Chappell, 1990, pp. 41-44):

1. *სიმარტივე* (Simplicity): სისტემის მიზანი ის უნდა იყოს, რომ ყველა ინდივიდს თვითონ, ე.წ. ექსპერტების დახმარების გარეშე შეეძლოს გადასახადებთან დაკავშირებული საკითხების გაგება;

2. *სიცხადე* (Plainness): გადასახადი უნდა იყოს ერთიანი განაკვეთით (single

flat rate);

3. *განაკვეთი (Rate)*: გადასახადის განაკვეთი განისაზღვრება მისაღები შემოსავლის საჭირო ოდენობიდან, ამასთან განაკვეთის სიდიდე ისეთი უნდა იყოს, რომ გადასახადის არგადახდა მეწარმესათვის წამგებიანი აღმოჩნდეს;

4. *უნივერსალურობა (Universality)*: გადასახადი ყველგან ერთიანი განაკვეთით უნდა გამოიყენებოდეს და არავითარი შეღავათები და პრივილეგიები არ უნდა არსებობდეს, ხოლო სახელმწიფო მხარდაჭერა, მაგალითად, ინვალიდებისათვის სპეციალური პროგრამებითა და გრანტებით და არა საგადასახადო შეღავათებით უნდა განხორციელდეს;

5. *სრულყოფილება (Comprehensiveness)*: გადასახადებით შემოსავლებიც უნდა დაიბეგროს, რადგანაც მარტო ხარჯების დაბეგვრა ეკონომიკურად არასასურველია;

6. *სამართლიანობა (Even-handedness)*: გადასახადებმა არ უნდა გამოიწვი-

ონ დამახინჯება დაზოგვის სხვადასხვა ფორმებსა და, იდეალურ შემთხვევაში, ხარჯვასა და დაზოგვას შორის.

ბუნებრივია, რომ იდეალური საგადასახადო სისტემა პრინციპში არ არსებობს, მაგრამ მისი მნიშვნელობა რეალური საგადასახადო სისტემის აკარგიანობის შესაფასებლად აშკარაა.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ საქართველოში დაშვებული შეცდომები ძირითადად მათი ქრონოლოგიური თანამიმდევრობის მიხედვით განვიხილოთ.

4.1. პოლიტიკური შეცდომა

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობის კრიტიკის საერთაშორისო გამოცდილების განხილვისას ზემოთ აღინიშნა, რომ ფონდი ხშირ შემთხვევაში არ ითვალისწინებს ქვეყნების ისტორიას, კულტურულ და ეროვნულ თავისებურებებს. სწორედ ამ ბუნების შეცდომამ იჩინა თავი საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქართველოში საქმიანობის დასაწყისშივე.

კერძოდ, მხედველობაში გვაქვს მისი რჩევა “რუბლის ზონაში” დარჩენისა და ეროვნული ვალუტის არ შემოღების შესახებ, რომელიც მან საქართველოს მთავრობას 1992 წლის თებერვალში მისცა. ძნელია იმის გარკვევა, თუ რა მოტივით ხელმძღვანელობდა ფონდი (უკეთეს შემთხვევაში უნდა ვივარაუდოთ, რომ ის სიფრთხილით მოეკიდა რუსეთის ჯერ კიდევ ძლიერ იმპერიალისტური განწყობის მქონე ძალებს, რის გამოც არ ჩქარობდა ნგრევადი იმპერიის სავალუტო სივრცის რეკოლუციურ რღვევას), როცა ასეთ რეკომენდაციას იძლეოდა, მაგრამ თუ კი გავიხსენებთ, რომ ფონდის ეს რჩევა ვრცელდებოდა ყველა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკაზე ბალტიის ქვეყნების (ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა) გარდა, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ფონდისათვის უფრო ადვილი იყო ვალუტის ერთ ემიტენტთან ემუშავა და არა თორმეტთან, რისთვისაც საკმარისი იქნებოდა ერთი მისიის და არა თორმეტის შექმნა და შესაბამისად ხარჯების ეკონომიაც.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიმართ რადიკალური განწყობის მქონე ოპონენტები თვლიან, რომ ეს შეცდომა გამომდინარეობდა იქიდან, რომ ის ან, მისი “დონორი” წევრი-ქვეყნების ხელმძღვანელობა ვერ გაერკვა (ან არც კი უცდია გარკვეულიყო) იმ პოლიტიკურ სიტუაციაში, რომელიც ჩამოყალიბდა საბჭოთა კავშირის დაშლისას; მან (ისევე როგორც “დონორი” წევრი-ქვეყნების ხელმძღვანელობამ) ვერ (ან არ) გააანალიზა ამ იმპერიული სახელმწიფოს შექმნის ისტორია, არ ჩაწვდა იმ ეროვნულ და კულტურულ თავისებურებებს, რომლებიც საქართველოს და ზოგიერთ სხვა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკას ამოძრავებდა რეალური ეროვნული დამოუკიდებლობის მიღწევის გზაზე. ჩვენი აზრით, ამგვარი შეფასება აშკარად გაუმართლებელია, და ფონდის მოქმედება, როგორც ზემოთ აღინიშნა, რუსეთის მიმართ ფრთხილი დამოკიდებულებით უნდა აიხსნას.

რომ არა თავად რუსეთის მიერ გან-

ზორციელებული მკაცრი ზომები, რომელთა თანახმადაც მოსკოვმა შეწყვიტა რუსული ფულის ბანკნოტების მიწოდება საქართველოსათვის და სხვა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებისათვის, სავარაუდოა, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი არ იჩქარებდა თავის დამოკიდებულების შეცვლას “რუბლის ზონის” მიმართ. აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა ფონდთან პირველივე შეხვედრისას (1991 წლის ნოემბერი) დასვა საკითხი ეროვნული ვალუტის შემოდების აუცილებლობის შესახებ, წარუდგინა მას საჭირო გათვლები და ბანკნოტებისა და მონეტების ესკიზები, და სთხოვა დახმარება ფულის რეფორმის მომზადებასა და გატარებაში. სამწუხაროდ, ეს თხოვნა არ იქნა გათვალისწინებული, რასაც ალბათ 1991–1992 წლების ზამთარში საქართველოში განვითარებულმა მოვლენებმაც შეუწყო ხელი.

1993 წელს საქართველო პრაქტიკულად მოუმზადებელი შეხვდა საკუთარი ეროვნუ-

ლი ვალუტის შემოდების აუცილებლობას. ეს გარკვეულწილად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ქმედებამ განაპირობა, მაგრამ ფონდზე პასუხისმგებლობის ბოლომდე გადაკისრებაც გამართლებული არ იქნება, რადგან საქართველოს იმდროინდელი მთავრობა, ჯერ-ერთი ფონდის რჩევებს პრაქტიკულად არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა, მეორეც, - ის თავად იმყოფებოდა “რუბლის ზონაში” გარკვეული ვადით დარჩენის ილუზიის ტყვეობაში, რაც სხვა თანაბარ პირობებში, აშკარად გამომჟღავნდა დროებითი ეროვნული ვალუტის – კუპონის მიმართ ხელისუფლების ნიჰილისტურ დამოკიდებულებაში.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა თავისი ეს შეცდომა საქართველოში 1995 წლის შემოდგომაზე “გამოასწორა” (თუ კი შეიძლება ასე ითქვას), როცა მასთან შეთანხმებული გეგმითა და საფინანსო მხარდაჭერით წარმატებით განხორციელდა ფულის რეფორმა – შემოდებულ იქნა ლარი.

4.2. მათოდური საქართველოს დამოუკიდებ-
ხასიათის ბლობის მოპოვებისთანავე
შეცდომები არაერთი სახელმწიფოე-
ბრივი ინსტიტუტის ჩამო-
ყალიბება მოუხდა. ერთ-ერთი ასეთი საგა-
დასახადო სისტემა იყო: საჭირო იყო საგა-
დასახადო კანონმდებლობის მიღება, საგა-
დასახადო სამსახურის შექმნა, მისი დაკო-
მპლექტება სათანადო მომზადების მქონე
პრაქტიკულად ძალზედ დეფიციტური კა-
დრებით. აქვე ისიცაა გასათვალისწინებელი,
რომ საქართველოს მოსახლეობას და
საწარმოებს საბაზრო სისტემის პირობებში
გადასახადების გადახდის და მასზე პასუ-
ხისმგებლობის არავითარი კულტურა არ
გააჩნდათ. სხვა სიტყვებით, რომ ითქვას
არც გადამხდელმა იცოდა რა და როგორ
გადაეხადა და არც გადასახადის ამკრეფს
ესმოდა, თუ რა და როგორ აეკრიფა. ბუნე-
ბრივია, რომ ასეთ ვითარებაში საგადასახა-
დო სისტემა შეცდომებისაგან, ხარვეზებისა-
გან და როგორც შედეგი — კორუფციისაგან

არ იყო თავიდანვე დაზღვეული (აღსანიშნავია, რომ აღნიშნულ მომენტთაგან სწორედ მხოლოდ კორუფციას გააჩნდა საბჭოთა პერიოდის მობდინარე ტრადიციები და გამოცდილება).

ელემენტარული ლოგიკიდან გამომდინარე საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის საწყის ეტაპზე საგადასახადო სისტემა მაქსიმალურად მარტივი უნდა იყოს. საზოგადოდ ეს აზრი საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მხრიდანაც არის გაზიარებული; კერძოდ, მისი ერთ-ერთი წამყვანი ექსპერტი ლეიფ მუტენი აღნიშნავს, რომ გარდამავალი პერიოდის პროცესში გადასახადი უნდა იყოს მარტივი (Мутен, 1993, с. 215).

საგადასახადო სისტემის სრულყოფა ეტაპობრივად საგადასახადო განათლების გავრცელების, საგადასახადო კულტურის ამაღლების კვალობაზე უნდა მოხდეს.

ამ ლოგიკიდან გამომდინარე დამოუკიდებელი საქართველოს საფინანსო სისტემის შექმნისთანავე ყოველად გაუმართლებელი

იყო ბრუნვიდან გადასახადის დამატებული ღირებულების გადასახადით ჩანაცვლება. საქმე იმაშია, რომ კომუნისტური ტიპის ეკონომიკაში ბრუნვიდან გადასახადი თავისი ბუნებით სულაც არ იყო გადასახადი, ის საქონლის საცალო ფასსა და მწარმოებლის (ანუ საბითუმო) ფასს შორის მთავრობის მიერ წინასწარ დადგენილ სხვაობას წარმოადგენდა (მაგალითად, Ганди, Михальек, 1993, с. 170; Ганди, Мутен, 1994, с. 137). რაც შეეხება დამატებული ღირებულების გადასახადს, მისი ეკონომიკური შინაარსი, გათვლის პრაქტიკა და ამოღების მექანიზმი მასობრივი გამოყენებისათვის საკმაოდ რთულია. ბევრად უფრო გამართლებული იყო სხვა სახეობის ირიბი გადასახადის გამოყენება, რომლის ადმინისტრირებაც აშკარად მარტივია. კერძოდ, ასეთია ვაჭრობაზე გადასახადი (ანუ ბრუნვიდან გადასახადი ადვალური განაკვეთით), რომელიც საბოლოო შესყიდვის ეტაპზე გადაიხდება, რის გამოც გადასახადის გადამხდელისთვის და ამკრე-

ფისთვისაც დაბეგვრის ეს მექანიზმი საკმაოდ გამჭვირვალეა და ადვილად აღმინისტრირებადი. სწორედ ეს პრაქტიკა იქნა გამოყენებული, მაგალითად, რუმინეთში (Ганди, Мутен, 1994, с. 137-139).

აუცილებელია ისიც აღინიშნოს, რომ დამატებული ღირებულების გადასახადი თავისი ეკონომიკური ბუნებით ბევრად უფრო გამართლებულია ვიდრე ვაჭრობაზე გადასახადი, რადგანაც დაბეგვრას ბიზნესის ყველა სტადია ექვემდებარება და ამდენად საგადასახადო ტვირთი შესაბამისად ყველა ამ სტადიაზე ნაწილდება. მიუხედავად ამისა აშშ-ში, უდიდესი საგადასახადო კულტურის მქონე ქვეყანაში, ვაჭრობაზე გადასახადი ღლესაც გამოიყენება და პრაქტიკულად დაუსრულებლად გრძელდება დისკუსია იმის თაობაზე, თუ რამდენადაა გამართლებული დამატებული ღირებულების გადასახადის შემოღება (მაგალითად, Slemrod, Bakija, 1996, pp. 209-215).

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში დამატებული ღირებულების გადასახადი საბაზრო

ტრადიციების დამკვიდრების საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის გავლის შემდეგ იქნა შემოღებული. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთსა და ევროპის სხვა ქვეყანაში ის მხოლოდ 1973 წელს შემოიღეს (Батлер, Айзек (ред.), 1997, с. 442), ანუ მაშინ, როცა ქვეყანას საბაზრო სისტემის განვითარების არაერთი საუკუნის(!) ისტორია ჰქონდა. ამავე დროს ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საკმაოდ დიდმა დრომ განვლო დამატებული ღირებულების გადასახადის შემუშავებიდან იმ დრომდე, რაც ამ გადასახადმა ფართო აღიარება ჰპოვა. კერძოდ, გადასახადის ეს სახეობა 1954 წელს ფრანგი ეკონომისტის მ. ლორეს მიერ იქნა შემუშავებული და, როგორც აღინიშნა, ევროკავშირის ქვეყნებში თითქმის ოცი წელი დასჭირდა მის დამკვიდრებას, ხოლო დღეს ამ გადასახადის არსებობა ერთ—ერთი აუცილებელი პირობაა მასში (ევროკავშირში) გაწევრიანებისათვის (მაგალითად, ევროკავშირში გაწევრიანებისათვის ფინეთი იძულებული იყო 1994

წლის(!) ივლისში შემოელო დამატებული ღირებულების გადასახადი) (Сутырин, Погорлецкий, 1998, с. 32). სწორედ ევროკავშირში გაწევრიანებისაკენ სწრაფვა, ის ძირითადი მოტივია, რის გამოც პოსტკომუნისტური ქვეყნები თავის საგადასახადო პრაქტიკაში დამატებული ღირებულების გადასახადს ამკვიდრებენ (Тейт, 1993, с. 222).

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ შემუშავებულია დამატებული ღირებულების გადასახადის შემოღების 18 თვიანი გრაფიკი (Тейт, 1993, с. 226-232). ცალკეულ ქვეყანაში ეს გრაფიკი დროში შეიძლება კიდევ გაიწელოს; მაგალითად, რუმინეთში ამ გადასახადის შემოღებისათვის ორწელიწადნახევრიანი პერიოდი გახდა საჭირო (Ганди, Мутен, 1994, с. 141). საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ფისკალურ საკითხებში წამყვანი სპეციალისტის ვიტო ტანზის შეფასებით, თუ ქვეყანაში არ გამოიყენება ვაჭრობაზე ერ-

თიანი გადასახადი, მაშინ დამატებულ ღირებულებაზე გადასახადის შემოღებას სულ ცოტა ორი წელი მაინც დასჭირდება; ეს პერიოდი შეიძლება შემოიფარგლოს ერთი წლით, თუ კი დამატებული ღირებულების გადასახადზე გადასვლა ვაჭრობაზე გადასახადის უკვე მოქმედი სისტემიდან ხდება (Tanzi; 1992, p. 49). აქვე, თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ დამატებული ღირებულების გადასახადის ადმინისტრირების კომპიუტერულ და სატელეკომუნიკაციო უზრუნველყოფას თვით საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით ხუთიდან ათ წლამდე სჭირდება (IMF, 1991, Ch. V.4), გასაგები გახდება, რომ გადასახადის მოცემული სახეობის შემოღება და დამკვიდრება საკმაოდ შრომატევადი და ხანგრძლივი პროცესია.

ყოველივე თქმულის ფონზე საქართველოს ხელისუფლების უდიდეს შეცდომად უნდა ჩაითვალოს ბრუნვიდან გადასახადის კომუნისტური მექანიზმიდან დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრის

სიტუმაზე ნახტომისებური გადასვლა, ანუ დაირღვა ზემოთმოყვანილი იდეალური საგადასახადო სისტემის პირველი პრინციპი – სიმარტივე. ამის გამო მნიშვნელოვანი საგადასახადო შემოსავლები დაიკარგა, საზოგადოებაში დამატებული ღირებულების გადასახადის მიმართ უარყოფითი განწყობა ჩამოყალიბდა და კორუფციისათვისაც შეიქმნა გარკვეული ნიადაგი.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეცდომა ის გახლდათ, რომ საქართველოს ხელისუფლებისაგან განსხვავებით მან შესანიშნავად იცოდა, თუ რა სირთულეებთან იყო დაკავშირებული დამატებული ღირებულების გადასახადის გამოყენება და აქედან გამომდინარე მისი რეკომენდაცია უნდა ყოფილიყო დროებით ვაჭრობაზე გადასახადის შემოღება და პარალელურად მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარება დამატებული ღირებულების გადასახადის მექანიზმზე გადასასვლელად, რაც არ განხორციელდა. ჩვენი მხრიდან ამ მინიშნების საფუძვლიანობას ისიც

აძლიერებს, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის სპეციალისტების მიერ მომზადებულ “საგადასახადო პოლიტიკის სახელმძღვანელოში”, რომელიც უწინარეს ყოვლისა ფონდის მისიათა შემადგენლობაში მომუშავე ეკონომისტებისათვის არის განკუთვნილი, მკაფიოდ და ერთმნიშვნელოვნად არის დაფიქსირებული, რომ დამატებული ღირებულების გადასახადის შემოღებას გადასახადის გადამხდელთა განათლების და გადასახადის ამკრეფთა სწავლების თვალსაზრისით დიდი ძალისხმევა ესაჭიროება, რის გამოც ფონდი, ცალკეულ შემთხვევაში, გადასახადის მოცემული სახეობის შემოღებამდე ბრუნვიდან და ვაჭრობიდან გადასახადის სტრუქტურის სრულყოფის რეკომენდაციას იძლევა (Shome (ed.), 1995, p. 280). სამწუხაროდ საერთაშორისო სავალუტო ფონდს ასეთი რეკომენდაცია საქართველოს ხელმძღვანელობისადმი არ მიუცია.

დამატებული ღირებულების გადასახადთან მიმართებაში კიდევ უფრო დიდ შეც-

დომად უნდა ჩაითვალოს ამ გადასახადით სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაბეგვრა, რადგანაც სოფლად ამ გადასახადის აკრეფის ადმინისტრირების არავითარი ობიექტური საფუძველი არ არსებობს.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდში ჩამოყალიბებული აზრის თანახმად პოსტ-კომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში უმრავლესი ქვეყნის სოფლის მეურნეობა ძირითადად წარმოდგენილია მსხვილი სახელმწიფო საწარმოებითა ან (და) კოოპერატივებით, სადაც პრინციპში შესაძლებელია დამატებული ღირებულების აღრიცხვა და შესაბამისი დაბეგვრაც; წვრილი ფერმერები განთავისუფლებული არიან დამატებული ღირებულების გადასახადისაგან და ამ გადასახადით დაბეგვრას ექვემდებარებიან იმ მომენტიდან, როცა მათი წლიური ბრუნვა კანონით დადგენილ ზღვარს გადააჭარბებს (Тейт, 1993, с.234). ამ, ერთი შეხედვით სწორ მიდგომაზე დაყრდნობით საერთაშორისო სავალუტო ფონდის უმკაცრესი რეკომენ-

დაციით საქართველოში შემოღებული იქნა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრა. თავდაპირველად წლიური ბრუნვის ის მინიმალური ზღვარი, რომლის ზევი-თაც ამ გადასახადით იბეგრება სასოფლო-სამეურნეო საწარმო დადგინდა 3 000 ლარის ღონეზე, შემდეგ 20 000 ლარამდე გაიზარდა და საბოლოოდ 35 000 ლარის ღონეზე გავიდა. აქვე ხაზი იმ გარემოე-ბასაც უნდა გაესვას, რომ, როგორც საერ-თაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ მო-მზადებულ ზემოხსენებულ “საგადასახადო პოლიტიკის სახელმძღვანელოშია” მი-თითებული, ფონდი იმ სფეროებს გან-საზღვრავს, სადაც მისივე რეკომენდაციით არ უნდა იქნეს გამოყენებული დამატებუ-ლი ღირებულების გადასახადი მისი რთუ-ლი ადმინისტრირების გამო; კერძოდ, ერთ-ერთ ასეთ სფეროდ აღიარებულია სასოფ-ლო-სამეურნეო სექტორი. იქვე აღნიშნულია, რომ ფონდმა უარი თქვა ამ ტიპიურ პრაქ-ტიკაზე მხოლოდ პოსტკომუნისტური ქვეყ-

ნების მიმართ, სადაც შენარჩუნებულია მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები (Shome (ed.), 1995, p. 280).

ამ სქემის საქართველოში გამოყენებისას გათვალისწინებული არ იქნა, რომ მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები (სახელმწიფო, თუ კოლექტიური) პრაქტიკულად ქვეყნის მიერ დამოუკიდებლობის მიღებისთანავე დაიშალა და აგრარული სექტორი ძირითადად მხოლოდ წვრილი მეურნეობებით არის წარმოდგენილი. ბუნებრივია, რომ ასეთ პირობებში, ჯერ-ერთი, პრაქტიკულად მთელი დარგი დარჩა ირიბი გადასახადით დაუბეგრავი, ხოლო, მეორე, – შეიქმნა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების გამსხვილების და შესაბამისად ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების ძლიერი საგადასახადო ანტისტიმული. იდეალური საგადასახადო სისტემის პოზიციებიდან გამომდინარე ამ შემთხვევაში დარღვეულია პირველი პრინციპი – სიმარტივე და მეოთხე პრინციპი – უნივერსალურობა.

საქართველოს მთავრობის პოზიცია იმასთან დაკავშირებით, რომ სოფლის მეურნეობაში დამატებული ღირებულების გადასახადის შემოღების სანაცვლოდ მიწის გადასახადი გაზრდილიყო (რაც ადმინისტრირების თვალსაზრისით მარტივია და, ამდენად გამჭვირვალე და კორუფციისაგანაც უფრო დაზღვეული) საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტების მიერ პრინციპულად არ იქნა გაზიარებული იმ მოტივით, რომ, ჯერ-ერთი, ეკონომიკის ყველა დარგი დამატებული ღირებულების გადასახადით უნდა დაიბეგროს, რადგანაც გადასახადის ეს სახეობა, როგორც ითქვა, ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით ირიბ გადასახადთა შორის ყველაზე უფრო გამართულია (მაგალითად, IBRD, 1991, p. 31), ხოლო მეორე, – მიწის გადასახადის დამატებული ღირებულების გადასახადის ექვივალენტური სიდიდით გაზრდის პირობებში ფონდის სპეციალისტებს ჯერ-ჯერობით დამუშავებული არა აქვთ ის მექანიზმი, თუ ამ შემთხვევა-

ში წარმოების წინა სტადიაზე გადახდილი დამატებული ღირებულების გადასახადის გამორიცხვა შემდეგ სტადიაზე როგორ მოხდება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მე-
თოდური ხასიათის კიდევ ერთ შეცდომას
წარმოადგენს მისი რჩევა და საბოლოოდ
მოთხოვნა, რომ საქართველოს ხელისუ-
ფლებას გაეუქმებინა მოგების იმ ნაწილის
მოგების გადასახადისაგან განთავისუფლე-
ბა, რომელიც რეინვესტირებაზე მიდიოდა.
ამით ქვეყანაში, რომელსაც ინვესტიციების
უდიდესი დეფიციტი აქვს წარმოების გან-
ვითარების საფინანსო რესურსის მოძიების
პირდაპირი სტიმული იზღუდება. მართა-
ლია 1995 წელს, როცა ფონდმა ხსენებუ-
ლი საგადასახადო შეღავათის გაუქმება
მოითხოვა, ამ შეღავათით ფაქტობრივი
სარგებლობის დონე წინა პერიოდში წარ-
მოების მნიშვნელოვანი დაცემის გამო
აშკარად დაბალი იყო, მაგრამ თავად ამ
გაუქმებამ მეწარმეების თვალსაწიერიდან
მოხსნა თუნდაც პრესპექტივაში წარმოე-

ბის განვითარებაზე ორიენტირის აღების საფინანსო სტიმულით განპირობებული შესაძლებლობა. აქვე მიზანშეწონილია ხაზი იმ გარემოებასაც გაესვას, რომ მოგების საინვესტიციო ნაწილის შესაბამისი გადასახადისაგან განთავისუფლება გარკვეულ ზომით ხელს უწყობს მოგების, და საბოლოო ჯამში დამატებული ღირებულების აღრიცხვიანობის საკითხის მოწესრიგებას, რაც საგადასახადო შემოსავლების ზრდაში აისახება; სამწუხაროდ მოგების საინვესტიციო ნაწილის დაბეგვრიდან განთავისუფლების გაუქმებამ შესაბამისად უარყოფითად იმოქმედა ზოგადად დასაბეგრი ბაზის აღრიცხვიანობის სრულყოფაზეც.

არანაკლებ საყურადღებოა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეცდომა საშემოსავლო გადასახადთან მიმართებაში; კერძოდ, მხედველობაში გვაქვს მისი პროგრესიული ხასიათი. პრობლემის არსში გასარკვევად აუცილებელია იმის გახსენება, რომ კომუნისტური წარსულის

პირობებში მუშაკები სახელმწიფო საწარმოებსა, თუ ორგანიზაციებში იყო დასაქმებული და ბუნებრივია, რომ საშემოსავლო გადასახადით მხოლოდ ხელფასი იბეგრებოდა, რისთვისაც სავსებით საკმარისი იყო არა თითოეული მუშაკის შემოსავლის ცალკე დაბეგვრა, არამედ ერთიანი გადასახადის დარიცხვა ხელფასის ფონდზე. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, როცა, ერთის მხრივ მოსახლეობა დასაქმებულია არა მარტო (და არა იმდენად) სახელმწიფო, არამედ (და უფრო მეტადაც) კერძო სექტორში, ხოლო მეორეს მხრივ, ხელფასის გარდა გაჩნდა ისეთი შემოსავლები როგორცაა პროცენტი, რენტა, დივიდენდი და სხვ., დღის წესრიგში დადგა თითოეული ინდივიდის შემოსავლის ცალკე დაბეგვრის პრობლემა.

პროგრესიული საშემოსავლო გადასახადის გამოყენება საკმაოდ რთული ადმინისტრაციული მექანიზმის ამოქმედებას მოითხოვს, რომელიც შემოსავლების პერსონალური დეკლარაციების სისტემის

შემოღებას ეყრდნობა, როცა კალენდარული წლის ბოლოს თითოეულმა ინდივიდმა წლის განმავლობაში ყველა წყაროთი მიღებული შემოსავალი და შესაბამისად დაბეგრული თანხა უნდა დათვალოს, შემდეგ პროგრესიული შკალის გამოყენებით გაიანგარიშოს დამატებით დასაბეგრი თანხა და გადაიხადოს ის. ბუნებრივია, რომ საგადასახადო კულტურის არ არსებობის, ან თუნდაც მისი დაბალი დონის პირობებში მოსახლეობა ამ რთულ პროცედურას არ ასრულებს და არც საგადასახადო სამსახური არის მზად მისი რეალიზაციისათვის. მაშასადამე, პროგრესიული საშემოსავლო გადასახადი ასეთ პირობებში თითოეულ გადამხდელში გადასახადის არგადახდის, ანუ საგადასახადო კანონმდებლობის დარღვევის მენტალიტეტს აძლიერებს. იდეალური საგადასახადო სისტემის პრინციპებიდან ამ შემთხვევაში დარღვეულია პირველი – სიმარტივე, და მეორე – სიცხადე.

ადმინისტრირებისათვის ბევრად უფრო

მარტივი და ამდენად გამჭვირვალეა პროპორციული საშემოსავლო გადასახადის სისტემა, როცა ყველა ინდივიდუალური შემოსავალი ერთიანი განაკვეთით იბეგრება და თითოეული ინდივიდის მიერ საკუთარი დამატებითი გადაანგარიშების ჩატარების აუცილებლობა არ არსებობს.

ყოველივე თქმულიდან გასაგები უნდა იყოს, თუ რაში მდგომარეობს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ საქართველოში დაშვებული ამ შეცდომის არსი, როცა მან პროგრესიული საშემოსავლო გადასახადის სისტემის არსებობა მოითხოვა. ამ შეცდომის მიზეზი მით უფრო გაუგებარია, როცა ფონდის წამყვანი ექსპერტები ვედ პ. განდი და ღუბრაკო მიხალეკი თვლიან, რომ საწყის ეტაპზე გამართლებულია ერთიანი პროპორციული საშემოსავლო გადასახადის სისტემის გამოყენება (Ганди, Михальек, 1993, с. 188), ხოლო ლეიფ მუტენი კი აღნიშნავს, რომ პროგრესიული საშემოსავლო გადასახადის სისტემამ შეიძლება

შრომასა და რისკზე ანტისტიმულები შექმნას, და საგადასახადო კანონმდებლობის შესრულებაზე ნეგატიურად იმოქმედოს (Mythen, 1993, c. 199).

განხილული სამი პრობლემიდან პირველს, ანუ დამატებული ღირებულების გადასახადის ჩანაცვლებას ვაჭრობიდან გადასახადით უკვე არაფერი ეშველება. საქმე იმაში გახლავთ, რომ საქართველოს მთავრობამ ამ მიმართულებით საერთაშორისო სავალუტო ფონდიდან უკვე საკმაო ოდენობის ტექნიკური დახმარება მიიღო და გარკვეულწილად შედარებით გაუმჯობესდა კიდევ ამ გადასახადის ამოღების პრაქტიკა. მაგრამ მთავარი მაინც ისაა, რომ საქართველოს დასავლური ორიენტაციის, ევროკავშირში გაწევრიანების ამოცანის პირობებში, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ყოველად გაუმართლებელი იქნება ამ ეტაპზე დამატებული ღირებულების გადასახადზე უარის თქმა.

ძალზედ საეჭვოდ უნდა ჩაითვალოს

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პოზიციის შეცვლაც სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრასთან დაკავშირებით. თუმცა, მცირედი შანსი მაინც არის იმის გათვალისწინებით, რომ ფონდის პოზიციას ამ საკითხში არ იზიარებენ, როგორც კერძო ექსპერტები გერმანიიდან (ჰორნი, ცურეკი, 1998, გვ. 10), ასევე რაც ძალზედ მნიშვნელოვანია ევროკავშირის ექსპერტებიც (ეკ, 1999, გვ. 67), რომლებიც, ისევე როგორც საქართველოს მთავრობა, უფრო გამართლებულად მიწის გადასახადის გაზრდას მიიჩნევენ.

რაც შეეხება მოგების რეინვესტიციის ნაწილის გადასახადისაგან განთავისუფლებას ეს აუცილებლად უნდა გახდეს საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან მოლაპარაკების თემა, მით უფრო თუ გავითვალისწინებთ, რომ მისი ერთ-ერთი წამყვანი ექსპერტის, კრისტერ ანდერსონის აზრით საგადასახადო პოლიტიკის ეფექტიანობის ამალლების ერთ-ერთი მნიშ-

ვნელოვანი ღონისძიება საინვესტიციო საგადასახადო კრედიტია (Андерссон, 1993, с. 125). მიუხედავად ამისა, მაინც საეჭვოა, რომ საბიუჯეტო კრიზისის პირობებში ფონდი ამ ნაბიჯზე ადვილად დავიყოლიოთ, მაგრამ მოლაპარაკება აუცილებლად უნდა გაგრძელდეს, ვინაიდან, თუ კი შეთანხმებას ვერ მივალწევთ წარმოების განვითარება და საბოლოო ჯამში საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდა კვლავ რთულად გადასაწყვეტ ამოცანად დარჩება.

პროგრესიული საშემოსავლო გადასახადის სისტემიდან პროპორციულზე გადასვლის აშკარა მიზანშეწონილობის (რასაც, როგორც ზემოთ ითქვა, თავად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტებიც აღნიშნავენ) მიუხედავად, თითქმის არავითარი შანსი არ არსებობს იმისა, რომ ამ საკითხზე ფონდთან შეთანხმება იქნეს მიღწეული. საქმე იმაში გახლავთ, რომ დაბეგვრის პროპორციული სისტემიდან პროგრესიულზე გადასვლა

საზოგადოდ ურთულეს პოლიტიკურ ნაბიჯად არის მიჩნეული და ამიტომ, სავარაუდოდ, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი პროპორციული საშემოსავლო გადასახადის, პროგრესიულზე დაბრუნების ბუნდოვანი . სამომავლო გარანტიის პირობებში შემოღებას არ დაეთანხმება.

4.3. მეთოდოლოგიური 1995 წლის საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნების

წინა პერიოდში ჩვენს მიერ შემუშავებული იქნა ეკონომიკური რეფორმების “სოციალური სტიმულირების” მეთოდი (პაპავა, 1995, გვ. 18-26; Papava, 1996(A), 1996(B), 1999), რომლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შემაჯგნელ ნაწილს “საგადასახადო თერაპიის” მიდგომა წარმოადგენდა (პაპავა, 1995, გვ. 22-25; Papava, 1996(A), pp. 263-267; 1999, pp. 285-291). ამ უკანასკნელის თანახმად მეწარმეობის განვითარების ერთ-ერთი სტიმული უნდა გამხდარიყო საგადასახადო ტვირთის შემსუბუ-

ქება საგადასახადო განაკვეთების შემცირების გზით.

“საგადასახადო თერაპიის” მეთოდოლოგიურ საფუძველს ჩვენს მიერ ჩამოყალიბებული ლაფერ-კეინზიანური სინთეზის თეორიული კონსტრუქცია წარმოადგენს. კერძოდ, დასაბუთებულ იქნა საგადასახადო განაკვეთების შემოღებით მიწოდებისა და მოთხოვნის ერთდროული ზრდის კვალობაზე წარმოების განვითარების შესაძლებლობა.

მიწოდების თეორიის ამოსავალი დებულებების თანახმად საგადასახადო განაკვეთების გარკვეულ დონემდე შემცირება (გადიდება) ხელს უწყობს (უშლის) წარმოების განვითარებასა და ქვეყნის ბიუჯეტში საგადასახადო შემოსავლების ზრდას (კლებას) (Canto, Joiness, Laffer, 1983). ამ მიმართულებით დღესაც გრძელდება მნიშვნელოვანი თეორიული (მაგალითად, Guesnerie, 1998 pp. 17-19, 29, 117; Балацкий, 1997; Мовшович, Соколовский, 1994), და ემპირიული (მა-

გალითად, Slemrod, 1996) გამოკვლევები. მიწოდების თეორიის პრაქტიკული გამოყენების შედეგები გაანალიზებულია, როგორც აშშ-ის (მაგალითად, Slemrod, Bakija, 1996, pp. 5-6, 27-28, 124; Steinmo, 1993, pp. 161-169), ისე განვითარებადი ქვეყნების (მაგალითად, Gandhi (etc.), 1987) მიმართ. აქვე აღსანიშნავია, რომ ეს უკანასკნელი გამოკვლევა შესრულებულია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტების მიერ.

კეინზიანური მიდგომის თანახმად გადასახადების განაკვეთების შემცირება მოხმარების ზრდას განაპირობებს; მოკლევადიან პერიოდში სამომხმარებლო ხარჯების მატება საქონელსა და მომსახურეობაზე მოთხოვნის ზრდას, ანუ წარმოების მოცულობისა და დასაქმების ზრდას იწვევს; ამავე დროს მოხმარების ზრდის გამო დანაზოგების შემცირება ინვესტორებს შორის კონკურენციის გამწვავებას განაპირობებს; ეს, საბოლოო ჯამში, საპროცენტო განაკვეთის მომატებამდე

მიგვიყვანს, რაც თავის მხრივ, ადგილობრივ ინვესტიციებს შეუშლის ხელს და უცხოური კაპიტალის შემოდინებას მისცემს სტიმულს (მაგალითად, МЭНКИО, 1994, с. 618). ეს ეფექტი, როგორც უარყოფითი, შეფასებულია განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის. რაც შეეხება პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებს ამ ეფექტის დადებითი ასპექტები აშკარად სახეზეა: ჯერ-ერთი, წარმოების დაცემის პირობებში მინიმალურადაა გამოყენებული მნიშვნელოვანი საწარმოო სიმძლავრეები და გადასახადების განაკვეთის შემცირებამ სავსებით შესაძლებელია ირიბად ხელი შეუწყოს მათი დატვირთვის ზრდას, მეორეც, – მოძველებული ტექნოლოგიების პირობებში კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება პრინციპულად შეუძლებელია თანამედროვე უცხოური ინვესტიციების გარეშე (Papava 1996(A), p. 264; 1999, p. 287).

საგადასახადო განაკვეთების სიდიდეზე ან სიმცირეზე მსჯელობა უაზრობაა, თუ კი ის საგადასახადო ადმინისტრაციის

სრულყოფილობის დონესთან შესაბამისობაში არ არის განხილული. ეს პოზიცია სრულად არის გაზიარებული საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერაც (Shome (ed.), 1995, pp. 267-272). 1995 წელს საქართველოში ძალზედ მძიმე კრიმინოგენური სიტუაცია იყო, რის გამოც, სხვა თანაბარ პირობებში, საუბარი სერიოზულ საგადასახადო ადმინისტრაციაზე პრაქტიკულად აზრს იყო მოკლებული. “სოციალური სტიმულირების” მეთოდის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი სწორედ კრიმინოგენური სიტუაციის გაჯანსაღება იყო. “საგადასახადო თერაპიის” მიდგომის ფარგლებში იმ დროს შემუშავებული წინადადებები მაქსიმალურად შეესატყვისებოდა საგადასახადო ადმინისტრაციის განვითარების შესაბამის დონეს.

გარდა ზემოხსენებული დადებითი ეფექტებისა, “საგადასახადო თერაპიის” ძირითადი მიზანი ჩრდილოვანი ეკონომიკის და კორუფციის მასშტაბების შემცირებაა. ამ იდეის ჭეშმარიტება განვი-

თარებადი ქვეყნების მაგალითზე საკმაოდ საინტერესოაა გაანალიზებული ბარენც ჯგუფის მიერ (Thirsk, 1997, pp. 12, 15). აქვე აღსანიშნავია, რომ პრინციპში ეს აზრი გაზიარებულია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერაც, როცა მისი ერთ-ერთი წამყვანი ექსპერტი ალან თეითი წერს, რომ 5 პროცენტთან გადასახადის შემთხვევაში გადასახადის გადახდისაგან თავის არიდება არ არის უფრო მიმზიდველი, ვიდრე 10 პროცენტთან და მით უფრო 15-20 პროცენტთან შემთხვევაში, თუ კი გავითვალისწინებთ შესაბამის საჯარიმო სანქციებს (Tait, 1988, p.18). ის, რომ საგადასახადო სისტემის მაღალეფექტიანობა შედარებით დაბალი საგადასახადო განაკვეთების პირობებში მიიღწევა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის სხვა წამყვანი ექსპერტის, კრისტერ ანდერსონის მიერაც არის გაზიარებული (Андерссон, 1993, с. 129). თავის მხრივ კიდევ ერთხელ არის აღსანიშნავი, რომ დაბალი საგადასახადო განაკვეთის მიზანშეწონილობა,

როგორც ზემოთ იყო მითითებული, იდეალური საგადასახადო სისტემის მესამე პრინციპს წარმოადგენს. აქვე აუცილებელია იმის გათვალისწინებაც, რომ როგორც ფილიპ ჩაპელი თვლის მაღალი განაკვეთების გადასახადები კარლ მარქსის გამოგონებაა ბურჟუაზიის ძალაუფლების დასათრგუნად (Chappell, 1990, p. 43).

“საგადასახადო თერაპიის” მიდგომის ფარგლებში საქართველოს საგადასახადო სისტემის ლიბერალიზაციის შესახებ კონკრეტული წინადადებები იქნა ჩამოყალიბებული, რომლებიც საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტებს 1995 წელს გადაეცა, რაზედაც მათ მიერ უარყოფითი დასკვნა იქნა გაკეთებული: რადგანაც მსოფლიოში არ არსებობს იმის ერთმნიშვნელოვანი დადასტურება, რომ გადასახადების განაკვეთების შემცირებას აუცილებლად მოჰყვება საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდა, ამიტომ ამის გაკეთება საქართველოშიც არ იქნება მიზანშეწონილი. ამ დასკვნის საფუძველად

აღებული იყო აშშ-ის პრეზიდენტის რონალდ რეიგანის მიერ 1981 წლის “ეკონომიკის გაჯანსაღების საგადასახადო აქტით” (“The Economic Recovery Tax Act”) შემცირებული საგადასახადო განაკვეთების შემოღების შემდეგ ქვეყნის ბიუჯეტის დეფიციტის არა შემცირება, არამედ პირიქით ზრდა (მაგალითად, Krugman, 1998, p. 48; Slemrod, Bakija, 1996, p. 28; Steinmo, 1993, pp. 163-164; Haymov, 1999, c. 23). ამგვარ მიდგომასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია უკრაინელი ეკონომისტების ვ. ვიშნევსკისა და დ. ლიპნიცკის გამოკვლევა, რომლის თანახმადაც ის, რომ აშშ-ში გადასახადების განაკვეთების შემცირებას ბიუჯეტის დეფიციტის ზრდა მოჰყვა, სულაც არ ნიშნავს “მიწოდების თეორიის” უვარგისობის დამტკიცებას; მათი აზრით საკითხი დაყენებული უნდა იყოს თითოეული კონკრეტული სახელმწიფოსათვის, და იმ მინიმალურად აუცილებელი დროითი მონაკვეთის განსაზღვრის ჭრილში, როცა გადა-

სახადების განაკვეთების შემცირება გამოიწვევს საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდას (Вишне夫斯基, Липницкий, 2000, сс. 107-108). ამ გამოკვლევის ღირსებად უნდა ჩაითვალოს ისიც, რომ მასში ის პირობებია განსაზღვრული, რომელთა შესრულების შემთხვევაში გადასახადების განაკვეთების შემცირებას მოჰყვება წარმოების გაფართოება და საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდა, ამასთან ამ პირობების შესრულების ალბათობა სწორედ პოსტკომუნისტურ სახელმწიფოებშია შედარებით მაღალი (Вишне夫斯基, Липницкий, 2000, сс. 110-111).

დასანანია, რომ საქართველოს მხარის წარმომადგენელთა უმრავლესობა არ იზიარებდა “საგადასახადო თერაპიის” იდეოლოგიას; ბუნებრივია, რომ, როცა ურთულესი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობის პრობლემის გადაწყვეტაზე საუბარი აუცილებელია მთავრობის პოზიციის ერთიანობის დემონსტრირება, რაც, მართალია, არ არის საკმარისი, მა-

გრამ აშკარად აუცილებელი პირობაა ფონდის წარმომადგენლებთან მოლაპარაკებისას წარმატების მისაღწევად.

ამ უარყოფითი განწყობის მიუხედავად 1996 წელს საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმებით მაინც მოხერხდა გადასახადების და გადასახდელების მხოლოდ რამოდენიმე სახეობის მიხედვით განაკვეთის შემცირება.

საგადასახადო განაკვეთის შემცირებით გამოწვეული შესაბამისი შემოსავლების ზრდის სიდიდის დასადგენად მოცემული გადასახადის მიხედვით შემოსავლის ზრდის ტემპი უნდა შემცირდეს ეკონომიკის ზრდის (ინფლაციის გათვალისწინებით) ტემპით და იმ საგადასახადო შემოსავლების ზრდის ტემპით, რომელთა მიხედვითაც საგადასახადო განაკვეთები არ შეცვლილა. პირველი კორექტივი განპირობებულია ეკონომიკური ზრდის ფაქტორის, ხოლო მეორე კი – საგადასახადო და შესაბამისად საბაჟო ადმინისტრირების გაუმჯობესების გამოსარიცხად.

შედეგად ასეთი სურათი მივიღეთ, 1997 წელს გადასახდელები იურიდიული პირებისგან სოცუზრუნველყოფის და სამედიცინო დაზღვევის ფონდში განაკვეთის 37-დან 27 პროცენტამდე შემცირების ხარჯზე 41 პროცენტით გაიზარდა, გადასახდელები დასაქმების ფონდში განაკვეთის 3-დან 1 პროცენტამდე შემცირების ხარჯზე – 1 პროცენტით, ლუღზე აქციზური განაკვეთის 100-დან 15 პროცენტამდე შემცირების ხარჯზე – 26,4 პროცენტით, ხოლო ზოგიერთ საქონელზე 12 პროცენტიანი საიმპორტო გადასახადის განაკვეთის 5 პროცენტამდე შემცირების ხარჯზე – 34,6 პროცენტით. როგორც ვხედავთ “საგადასახადო თერაპიის” თუნდაც ძალზედ შეკვეცილმა ვარიანტმა აშკარად გაამართლა, საიდანაც გამომდინარე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის თანხმობის შემთხვევაში ჯერ კიდევ 1997 წელს შესაძლებელი იქნებოდა საგადასახადო შემოსავლების მობილიზაციის საქმეში უფრო შთამბეჭდავი

შედეგებისათვის მიგვეღწია.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან ფართომასშტაბიანი “საგადასახადო თერაპიის” საკითხის ხელახალი წამოყენება პრაქტიკულად არავითარი შედეგის მომცემა არ იქნება. ამის მთავარი მიზეზი კი ჩვენს ქვეყანაში არსებული საბიუჯეტო კრიზისია, რომელიც 1998 წელს ჩამოყალიბდა და სამწუხაროდ დღესაც გრძელდება. როგორც ვ. ვიშნევსკისა და დ. ლიპნიცკის ზემოხსენებულ გამოკვლევაშია ნაჩვენები საგადასახადო განაკვეთების შემცირებას მყისიერად მოჰყვება საბიუჯეტო შემოსავლების შემცირებაც და ამ უკანასკნელის ზრდა მხოლოდ დროის გარკვეული პერიოდის გავლის შემდეგაა შესაძლებელი, რის გამოც მწვავე საბიუჯეტო სიტუაციის დროს (რაც პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობისთვისაა დამახასიათებელი) “მიწოდების თეორიის” მიდგომის გამოყენება ძალზედ რთულია; ამავე დროს “ჩრდილოვანი ეკონომიკის” მასშტაბების შემცირება საგადასახადო გა-

ნაკვეთების დონის დაწვევით მოითხოვს ამ უკანასკნელის საკმაოდ ფართე დიაპაზონში განხორციელებას, რაც საწყის ეტაპზე ასევე მნიშვნელოვნად შეამცირებს საბიუჯეტო შემოსავლებს (ВишнеВСкий, Липницкий, 2000, сс. 114-116).

მიუხედავად ამისა, საკმაოდ რეალური შეიძლება აღმოჩნდეს გადასახადის და გადასახდელის ზოგიერთი სახეობის მიხედვით განაკვეთის შემცირებაზე დისკუსიის განახლება. ამ მხრივ, მაგალითად, მეტ-ნაკლებად რეალურია სოციალური უზრუნველყოფისა და სამედიცინო დაზღვევის ფონდში გადასახდელის განაკვეთის შემცირება, რადგანაც დღეს მოქმედი მისი დონე თვალშისაცემად მაღალია, მით უფრო, რომ ამ პარამეტრის შემცირებაზე საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პრინციპული თანხმობა უკვე არსებობს (გასარკვევია, მხოლოდ შემცირების დონე და ამ ცვლილების შემოღების ვადა).

მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტების კვალიფიკაციაში ეჭვი პრაქტიკულად არავის ეპარება, სულ ცოტა ორჯერ მაინც იქნა დაფიქსირებული საქართველოში მათი გარკვეული დაბნეულობა.

4.4. დაბნეულობით 1995-1996 წლებში
გამონვეული საერთაშორისო
შეცდომაში სავალუტო ფონდის
მისიის მხრიდან რა-

მოდენიბეჯერ გაიჟღერა საბაჟოზე მინიმალური საანგარიშო ფასების შემოღების მიზანშეწონილობამ, რითაც უნდა გამოერიცხულიყო იმპორტიორების მხრიდან საგადასახადო ბაზის შეკვეცის მიზნით სახელშეკრულებო ფასის ხელოვნურად შემცირების პრაქტიკა. მართალია ეს რეკომენდაცია აუცილებელ ზასიათს არ ატარებდა და ამავე დროს საკმაოდ ზოგადი, და ამდენად ბუნდოვანი ფორმულირებით შემოიფარგლებოდა, მაგრამ მან, სხვა თანაბარ პირობებში, საქართველოს პარლამენტში შესაბამისი საკანონმდებლო აქტის მიღებას

გაუკეთა ინიცირება, რითაც ასეთი ფასების დაწესებისა და გადასინჯვის მექანიზმი განისაზღვრა, და საქონელთა შეზღუდულ ჩამონათვალზე ეს სისტემა ამოქმედდა კიდევ. ამან საკმაოდ გაართულა ქვეყნის თანამშრომლობა მსოფლიო ბანკთან (რამეთუ ის სასტიკი წინააღმდეგი წავიდა ხსენებული სისტემის მიმართ), და მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში გაწევრიანებასთან დაკავშირებითაც შექმნა პრობლემები. ასეთ ვითარებაში უკვე თავად საერთაშორისო სავალუტო ფონდმაც დააფიქსირა თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება ამ სისტემის მიმართ და მისი გაუქმება მოითხოვა. ამის მიღწევას კი წელიწადზე მეტი დრო და საკმაოდ დიდი პოლიტიკური ძალისხმევა დასჭირდა.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დაბნეულობით გამოწვეული შეცდომა ბევრად შთამბეჭდავია აქციზურ მარკებთან დაკავშირებით. კერძოდ, ფონდის ექსპერტები თავიდან აქციზური მარკების შემოღების სასტიკი წინააღმდეგი იყვნენ,

ხოლო მოგვიანებით უმკაცრესად მოითხოვდნენ ამის გაკეთებას.

1995-1996 წლებში საქართველოს მთავრობა პრაქტიკულად აქციზური მარკების შემოღების საკითხს გამუდმებით აყენებდა, მაგრამ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პოზიცია ერთმნიშვნელოვნად უარყოფითი იყო, რადგანაც ფონდის ექსპერტები თვლიდნენ, რომ ხელისუფლება ამ მარკების გაყალბების პრობლემას თავიდან ვერ აიცილებდა. 1998 წელს კი უკვე თავად საერთაშორისო სავალუტო ფონდი გამოვიდა უმკაცრესი მოთხოვნით აქციზური მარკების შემოსაღებად სიგარეტსა და ალკოჰოლურ სასმელებზე. 1999 წელს აქციზური მარკის შემოღების შემდეგ საშუალო თვიური საგადასახადო შემოსავალი იმპორტულ სიგარეტზე უშუალოდ ამ მარკების შემოღების ხარჯზე 3,2-ჯერ გაიზარდა, ხოლო ადგილობრივზე – 19,2-ჯერ. შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქვეყნის ბიუჯეტს წლების განმავლობაში ძალზედ მნიშვნელოვანი თანხები დააკლდა.

4.5. **ფასნარმოქმნის** საბაჟოზე მინი-
ფაქტორების მალური საან-
გაუთვალისნიებალოებით გარიშო ფასების
გამონვაული შეცდომა გაუქმების და
ალკოჰოლური სასმელებიდან საგადასახა-
დო შემოსავლების ამოღების გაუმჯობესე-
ბის მიზნით საერთაშორისო სავალუტო
ფონდთან და მსოფლიო ბანკთან შეთანხმე-
ბით გადაწყდა ამ სასმელებზე ფიქსირებუ-
ლი გადასახადის შემოღება ე.წ. “ად-
ვალური” (ad valorem) (ანუ პროცენტული
განაკვეთის საფუძველზე განსაზღვრული)
გადასახადის ნაცვლად.

საქონლის ფიქსირებული გადასახა-
დის განაკვეთის გათვლისას მის საერთა-
შორისო ფასს ადვალური გადასახადები
დაერიცხება და აბსოლუტურ გამოხა-
ტულებაში მოცემულ სიდიდესაგან საწყისი
ფასის გამოკლებით გასათვლელი გადასა-
ხადის ოდენობა მიიღება. მსოფლიო
ვაჭრობაში მიღებული წესების თანახმად
როგორც ადგილობრივი, ისე იმპორტული

საქონელი ერთნაირ რეჟიმში უნდა იბეგრებოდეს, რის გამოც ფიქსირებული გადასახადით “ადვალური” გადასახადის ჩანაცვლება მოხდა ორივე – ადგილობრივი წარმოებისა და იმპორტულ ალკოჰოლურ სასმელებზე. რადგანაც იმპორტი ადგილობრივი წარმოებისაგან განსხვავებით დამატებით საბაჟო გადასახადით იბეგრება, ბუნებრივია, რომ ეს დაბეგვრის ახალი რეჟიმის პირობებშიც კპოვებს ასახვას.

საქართველოს მხარის წინადადება იყო, რომ ფიქსირებული გადასახადის ოდენობის გამოსათვლელად ალკოჰოლური სასმელების საწყისი ფასი იმპორტის შემთხვევაში 10 პროცენტით გაზრდილიყო, რაც იმითაა განპირობებული, რომ იმპორტი თავისთავად შეუძლებელია ქვეყნის საზღვრამდე ტრანსპორტირების გარეშე, რისი ხარჯებიც შესაბამისი დაზღვევის ჩათვლით საქონელს არა ნაკლებ 10-15 პროცენტით აძვირებს. ხაზგასასმელია ის გარემოება, რომ “ადვალური” გადასახადით

დაბეგვრისას იმპორტის დროს ხსენებული ტრანსპორტირების და შესაბამისი დაზღვევის ფაქტორებით გამოწვეული ფასთა სხვაობა გადასახადის აბსოლუტურ ოდენობაზე აისახება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ ფიქსირებული გადასახადის ოდენობის განსაზღვრის დროს ფასთა სხვაობის ხსენებული ფაქტორების გათვალისწინების ობიექტური მიზანშეწონილება უარყოფილი იქნა ვითომდა დამატებითი პროტექციონისტული ღონისძიებების საბაბით (თითქოსდა შესაძლებელი იყოს იმპორტის განხორციელება ქვეყნის საზღვრამდე ტრანსპორტირების გარეშე). დღეს ამ საკითხის შემოტრიალება საწყის პოზიციაზე უკვე პრინციპულადაა შეუძლებელი, რადგანაც საქართველოს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში გაწევრიანების შემდეგ იმპორტთან დაკავშირებული დაბეგვრის რეჟიმის ნებისმიერი ცვლილება იმ ვალდებულებებში უნდა ჯდებოდეს, რაც ქვეყანამ გაწევრიანებისას აიღო.

4.6. ტრაფარეტული ზემოთ, საერთაშორისო სა-
მიდგომით გამონვეული თაშორისო სა-
ხეცდომები ვალუტო ფონ-
დის საქმიანო-
ბის კრიტიკის საერთაშორისო გამოცდი-
ლების ანალიზისას, უკვე აღინიშნა, რომ
ხშირ შემთხვევაში საერთაშორისო სავა-
ლუტო ფონდის ექსპერტები ამა თუ იმ
ქვეყანაში არსებული პრობლემის გადაწ-
ყვეტის მიზნით ტრაფარეტულად იყენებენ
ერთსა და იმავე სქემას.

საქართველოსთან მიმართებაში ამის ყვე-
ლაზე უფრო კურიოზული მაგალითია
ფონდის ექსპერტების მიერ მომზადებული
ერთ-ერთი მემორანდუმის პროექტში
დაფიქსირებული აზრი იმის შესახებ, რომ
საქართველოს მიერ მიღწეულ წარმატებათა
შორის აღსანიშნავია ქვეყანაში წერა-კითხ-
ვის უცოდინარობის სრული დაძლევაა (?!).
აშკარაა, რომ ეს ფრაზა უცვლელად იქნა
გადმოტანილი ფონდის მიერ მომზადებული
ტრაფარეტული ჩანაწერიდან, ალბათ, რომე-

ლიმე აფრიკული ქვეყნისათვის. ბუნებრივია, რომ ეს ჩანაწერი მემორანდუმის საბოლოო ტექსტიდან ამოღებულ იქნა.

ტრაფარეტული მიდგომით გამოწვეულ ძალზედ მნიშვნელოვან შეცდომას წარმოადგენს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტების უშუალო აქტიური მონაწილეობით მომზადებული და საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ძალისხმევით 1997 წლის ბოლოს საქართველოს პარლამენტის მიერ დამტკიცებული საგადასახადო კოდექსი. თავისთავად საგადასახადო კოდექსის არსებობის ფაქტი მხოლოდ და მხოლოდ მისასაღმებელია, მაგრამ ის ისეთი “მძიმე” ენით არის შედგენილი, რომ გადასახადის არა მარტო რიგითი გადამხდელისათვის არის გაუგებარი, არამედ საკმაოდ ხშირ შემთხვევაში – სპეციალისტისათვისაც; იმავედროულად ცალკეული პროცედურები იმდენადაა გართულებული, რომ მათი სრულფასოვანი განხორციელების თავიდან აცილების მიზნით კოდექსი გარკვეულ

პირობებში ქრთამის მიცემისკენ უბიძგებს მეწარმეს. აქვე იმასაც უნდა გაესვას ხაზი, რომ თავად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის აღიარებით საგადასახადო შემოსავლების დაბალი დონის ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება გადასახადების აკრეფასთან დაკავშირებული ზედმეტად რთული პროცედურები იყოს (MBΦ, 1997, c. 10).

თუ კი საქართველოს საგადასახადო კოდექსს შევაფასებთ ზემოთმოყვანილი იდეალური საგადასახადო სისტემის პრინციპებიდან სულაც არ არის ძნელი შესამჩნევი ის, რომ დარღვეულია ყველა ექვსივე პრინციპი, მაგრამ ყველაზე მწვავე, ჩვენი აზრით, უმთავრესი პრინციპის – სიმარტივის უგულებელყოფაა.

საქართველოში 1998 წელს დაწყებული საგადასახადო-საბიუჯეტო კრიზისის ერთ-ერთ მიზეზად ხელისუფლების, მეწარმეების და ჟურნალისტების მნიშვნელოვანი ნაწილი ბუნდოვნებით აღსავსე საგადასახადო კოდექსს მიიჩნევს. ჩვენ შორს ვართ იმისგან, რომ გავიზიაროთ ეს

პოზიცია, მაგრამ კრიტიკოსები იშველიებენ იმ ფაქტს, რომ საგადასახადო კოდექსი, როგორც აღინიშნა, მიღებულ იქნა 1997 წლის ბოლოს, ხოლო კრიზისი პრაქტიკულად დაიწყო 1998 პირველ ნახევარში.

საგადასახადო კოდექსის მთლიანობაში გადასინჯვასთან დაკავშირებით საქართველოს მხარის ზოგიერთი წარმომადგენლის მცდელობის მიუხედავად, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წარმომადგენელთა ინსტიტუციონალური კატრიოტიზმი ურყევია: რადგანაც კოდექსი ფონდის ექსპერტების დაწერილია ის იმდენად კარგია, რომ პრინციპულ რევიზიას არ ექვემდებარება. მიუხედავად ამისა მაინც არის გარკვეული შანსი, რომ საგადასახადო კოდექსი გადაისინჯოს მისი გამარტივების მიმართულებით. კერძოდ, საქმე იმაშია, რომ კოდექსით უკმაყოფილება გამოთქვა საქართველოში მოღვაწე უცხოელმა მეწარმეებმაც, რამაც ასახვა ჰპოვა “ამერიკის სავაჭრო პალატა საქართველოში”-ს მიერ მომზადებულ საგა-

დასახადო კოდექსში შესატანი აშკარად პროგრესული ცვლილებების კანონის პროექტში; რადგანაც საგადასახადო კოდექსით უკმაყოფილება ე.წ. “სამამულო ჩარჩოს” გასცდა და მისი ცვლილების ლობირებაში მონაწილეთა რიცხვი ფართოვდება, უწინარეს ყოვლისა გეოგრაფიულ მასშტაბით, იმის ალბათობა, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა გაიზიაროს ხსენებულ ცვლილებათა გათვალისწინების მიზანშეწონილობა, იზრდება.

4.7. ლობირებით შესაძლო ლობირების
გამონვეული შესახებ ზემოთმოყვანილი
შეცდომა მსჯელობის გასაძლიერე-
ბლად გამოდგება ელექ-
ტროენერგეტიკის ობიექტების საქმიანო-
ბის დაბეგვრის ცვლილების მაგალითი.

საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობით საკმაო პერიოდის განმავლობაში ელექტროენერგეტიკაში დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრა უშუალოდ დაკავშირებული იყო მოხმარე-

ბული ელექტროენერჯის საფასურის ამოღების ოდენობასთან. 1999 წლის ზაფხულში საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ინიციატივით, საბიუჯეტო შემოსავლების გაზრდის რეზერვების ამოქმედების მიზნით, მომზადდა საგადასახადო კოდექსში ცვლილებები. ერთ-ერთ ასეთ რეზერვად ელექტროენერჯეტიკაში დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრის მექანიზმის შეცვლა იქნა მიჩნეული; კერძოდ, დაბეგვრას დაექვემდებარა ელექტროენერჯის მიწოდება. ეს ბუნებრივია, საკმაოდ ძლიერი სტიმული უნდა გამხდარიყო მოხმარებული ელექტროენერჯის საფასურის ამოღებისათვის, ხოლო თუ კი გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ “თელასი“-ს მესაკუთრე უკვე უცხოური კომპანია “AES“-ი იყო, რომელსაც პრივატიზების ხელშეკრულებით ჰქონდა თბილისში ამ საფასურის ამოღების გაუმჯობესების ვალდებულება აღებული, ბუნებრივია საგადასახადო კოდექსში ამგვარ ცვლილებას არ უნდა გამოეწვია და

თავიდან არც გამოუწვევია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის უკმაყოფილება, პირიქით ეს (და სხვა მსგავსი) ნაბიჯი აღქმული იქნა, როგორც საქართველოს მთავრობის ნება დამატებითი საგადასახადო შემოსავლების მობილიზებაში.

მოვლენების შემდგომმა მსვლელობამ ნათელყო, რომ არათუ ქართულმა რეგიონალურმა კომპანიებმა, არამედ “AES-თელას”-მაც ვერ მოახერხა მოხმარებული ელექტროენერჯის საფასურის ამოღების პრინციპული გაუმჯობესება. ასეთ ვითარებაში ეს კომპანიები დამატებული ღირებულების დაბეგვრის ახალ მექანიზმს სახელმწიფო ბიუჯეტის მიმართ დავალიანების ზრდის გამო შეეძლო მიეყვანა გაკოტრებამდე. სწორედ აქ დაიწყო საგადასახადო კოდექსში ელექტროენერგეტიკაში დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრის ძველი რეჟიმის აღდგენის აშკარა და დაუფარავი ლობირება. გასაკვირი ამ შემთხვევაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პოზიციაა: ფონდი,

რომელიც პრაქტიკულად ყოველთვის საფინანსო დისციპლინის მოშლის ხელშემწყობი საგადასახადო რეჟიმის უაპელაციო მოწინააღმდეგეა, მოცემულ კონკრეტულ ვითარებაში თავად აღმოჩნდა დაბეგვრის ძველი რეჟიმის მომთხოვნი.

ამ ფაქტს ის გარემოებაც ამძიმებს, რომ 1999 წლის ზაფხულში საგადასახადო შემოსავლების მობილიზების მიზნით ელექტროენერგეტიკაში დამატებული ღირებულების გადასახადით დაბეგვრის რეჟიმში ხსენებულ ცვლილებასთან ერთად, საქართველოს პარლამენტმა დაამტკიცა მთავრობიდან შესული წინადადება ავტომანქანებზე დამატებული ღირებულების გადასახადის 5 პროცენტის განაკვეთის 20 პროცენტამდე გაზრდის შესახებ. ამ უკანასკნელს შედეგად ის მოჰყვა, რომ საქართველოში ავტომანქანების იმპორტი ძირითადად საქართველოს იურისდიქციას არდაქვემდებარებული ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიის გავლით დაფიქსირდა, რამაც მნიშვნელოვანი საშემოსავლო

დანაკლისი გამოიწვია საქართველოს საბა-
ჟო დეპარტამენტის მიერ განბაჟების განხორ-
ციელების შეუძლებლობის გამო.
საქართველოს მთავრობის მხრიდან ყო-
ფილი სამხრეთ ოსეთის პოლიტიკური
პრობლემატიკის დეტალური ახსნის
არაერთი მცდელობის მიუხედავად, საერ-
თაშორისო სავალუტო ფონდის პოზიცია
ამ საკითხებში (ელექტროენერგეტიკისაგან
განსხვავებით) ტრადიციულად მტკიცე და
ურყევი აღმოჩნდა, და ამ მხრივ რაიმე
პერსპექტივა მომავალი მოლაპარაკებისას
წარმატების მიღწევის შესახებ ერთობ
ბუნდოვანია.

4.8. ნაყრუბით დაშვებული
შეცდომა საერთაშორისო სავალუტო
ფონდის როლი საბანკო
სისტემის ფეხზე დაყენება-
ში, როგორც ზემოთ აღნი-
შნა, მისი საქართველოში საქმიანობის
ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული მაგალი-
თია. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის
დამსახურებად ის უნდა ჩაითვალოს, რომ

მისი რეკომენდაციებით მოხერხდა ეროვნული და კომერციული ბანკების ფუნქციების გამიჯვნა. ამის ფონზე აშკარად გაუგებარია, ჯერ—ერთი საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ უშუალოდ სასურსათო კრედიტებზე საგარანტიო წერილების გაცემა, ხოლო, მეორე, — საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ ამ ფაქტის წაყრუება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქართველოში საქმიანობის გამოცდილება ადასტურებს, რომ საკმარისია საქართველოს მხარეს ეკონომიკურ პოლიტიკაში რაიმე შეცდომა მოუვიდეს, განსაკუთრებით სახელმწიფო საფინანსო გარანტიების გაცემაში, რომ მოლაპარაკებათა დროს ჟღერს შეცდომის უმკაცრესი ტონით კრიტიკა, რაც შესაბამისად აისახება ფონდის მიერ დატოვებულ მემორანდუმში. ეროვნული ბანკის მიერ დაშვებულ ხსენებულ შეცდომაზე, რის გამოც ქვეყანამ მილიონობით დოლარის დამატებითი საფინანსო ვალდებულება აიღო, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი ძალზედ ზომიერი

გაფრთხილებით შემოიფარგლა, რომ ეროვნულმა ბანკმა აღარ უნდა გააგრძელოს ასეთი გარანტიების გაცემის პრაქტიკა.

4.9. ტაქტიკური რუსეთის 1998 წლის აგვისტოს საფინანსო კრიზისის (რისი პროგნოზის შესახებ საერთაშორისო სავალუტო ფონდს, თუ კი მას ეს გაკეთებული ჰქონდა, საქართველოს მხარისათვის არ გაუნდია) ზეგავლენა საქართველომ უკვე სექტემბრის დასაწყისში იგრძნო. რუსეთის ბაზარზე დოლარის მწვავე დეფიციტის შედეგად დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში დოლარზე მოთხოვნა მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მათგან ყველაზე მწვავედ ეს იმ ქვეყნებში გამოიქვლია, რომელთათვისაც რუსეთი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სავაჭრო პარტნიორია.

საქართველოსათვის სიტუაცია, სხვა თანაბარ პირობებში, იმანაც დაამძიმა, რომ მის ტერიტორიაზე განლაგებული რუსეთის

ბაზები გამოყენებული იყო რუბლის გაუფასურებული ბანკნოტების უკონტროლო შემოტანისათვის დოლარის ბანკნოტების შესასყიდად და რუსეთში გასატანად, ხოლო ყოფილი სამხრეთ ოსეთის საქართველოს სახელმწიფო კონტროლს დაუქვემდებარებული ტერიტორიის გავლით გაიზარდა რუსეთის იაფფასიანი კონტრაბანდული ტვირთების იმპორტი დოლარების რუსეთში გატანის მიზნით. ყოველივე ამან საკმაოდ უარყოფითად იმოქმედა ლარის კურსზე, რომელსაც იმუამად საქართველოს ეროვნული ბანკი არეგულირებდა ბანკთაშორის ბირჟაზე სავალუტო ინტერვენციების განხორციელებით. აშკარა შეიქმნა, რომ საქართველოს ეროვნულ ბანკს ლარის კურსის სტაბილურობის შესანარჩუნებლად რეზერვში არსებული დოლარების ხარჯვა მოუწევდა, რაც, ბუნებრივია რეზერვის ამოწურვის გამო, დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა.

შექმნილ ვითარებაში საერთაშორისო

სავალუტო ფონდის რეკომენდაცია იყო, რომ ეროვნულ ბანკს აღარ გაეგრძელებინა სავალუტო ინტერვენციები, შეეწყვიტა ლარის კურსის რეგულირება, რაც უზრუნველყოფდა ეროვნული ბანკის ხელთ არსებული დოლარის რეზერვის შენარჩუნებას. ამ რეკომენდაციის გაზიარება აშკარად სავალალო შედეგებამდე მიგვიყვანდა: ლარის კურსის რეგულირების შეწყვეტა მყისიერად გამოიწვევდა მის ვარდნას, რასაც სავალუტო ბაზარზე პანიკა მოჰყვებოდა, რაც თავის მხრივ ლარის კურსს დამატებით დასცემდა. ასეთ ვითარებაში კომერციული ბანკებიდან დაიწყებოდა ანაბრების გატანა, ანგარიშების დახურვა, რაც ამ ბანკების უმრავლესობის გაკოტრებას და შესაბამისად იმ ფირმების და მოსახლეობის იმ ნაწილის გაკოტრებასაც გამოიწვევდა, ვისი თანხებიც ამ ბანკებში იქნებოდა განთავსებული.

საქართველოს ეროვნული ბანკისა და საქართველოს მთავრობის უდიდეს დამსა-

ზურებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მათ არ გაიზიარეს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ეს ტაქტიკური თვალსაზრისით აშკარად მცდარი რეკომენდაცია, და ლარის თანდათანობითი დევალვაციით ბანკებს, მთლიანად მოსახლეობას მისცეს სიგნალი მათ ხელთ არსებული თანხები ლარებიდან დოლარებში გადაეყვანათ. ეს ოპერაცია საქართველოს ეროვნულ ბანკს ათეულობით მილიონი დოლარი დაუჯდა, მაგრამ იმ მომენტისათვის, როცა მან სავალუტო ინტერვენციები შეწყვიტა ბანკთაშორის ბირჟაზე, ლარის კურსი უკვე იმდენად დევალვირებული იყო, რომ მისი ნახტომისებური დაცემა აღარ იყო ძალზედ დიდი და, რაც მთავარია, არ იყო საშიში კომერციული ბანკებისათვის (რადგანაც მათ ხელთ შემორჩენილი ჰქონდათ ლარის მინიმალური ოდენობა). ამგვარმა ტაქტიკურმა ნაბიჯებმა იმის ობიექტური შესაძლებლობა შექმნა, რომ რუსეთის კრიზისის ტალღის დამანგრეველი ზემოქმედების მიუხედავად, ამ მიზეზის გამო

საქართველოს არც ერთი კომერციული ბანკი არ გაკოტრებულა.

სამწუხაროა, რომ ამ პრინციპში წარმატებული ოპერაციის მიუხედავად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტები ყურადღებას უმთავრესად იმაზე ამახვილებენ, რომ საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა სტაბილური ვალუტის რეზერვის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკარგა.

4.10. კომპატიბიციის გადაამატებით გამონვეული პეცდომა

ზემოთ, როცა ბრეტონ-უდსის ინსტიტუტების შექმნის ისტორიას ვიხილავდით, აღინიშნა, თუ როგორაა ერთმანეთის-

გან გამიჯნული საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის კომპეტენცია. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი ადასტურებს კიდევ, რომ არის ისეთი სფეროები, როგორცაა, მაგალითად, სახელმწიფო საწარმოთა რეფორმა, სახელმწიფო სამსახურის რეფორმა, საკუთრების უფლებანი, ხელშეკრულებათა შესრულების

უზრუნველყოფა და სახელმწიფო შესყიდვები, სადაც ის უფრო კომპეტენტურ დაწესებულებას უნდა დაეყრდნოს, უმთავრესად კი მსოფლიო ბანკს (МБФ, 1997, с. 4). აქედან გამომდინარე ერთობ გასაკვირია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მხრიდან 1999 წლის სექტემბერში თითქმის უაპელაციოდ დაფიქსირებული პოზიცია იმის შესახებ, რომ საქართველოში უმოკლეს ვადებში შექმნილიყო ახალი სახელმწიფო ინსტიტუტი – დამოუკიდებელი ანტიკორუფციული ორგანო.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის აღმასრულებელი საბჭოს მიერ 1997 წლის 25 ივლისს დამტკიცებული სარეკომენდაციო წერილის თანახმად, ფონდი მართვის საკითხებს და მათ შორის კორუფციის შემთხვევებს ეკონომიკური მოსაზრებიდან გამომდინარე მისთვის მიცემული მანდატის ფარგლებში უნდა განიხილავდეს (МБФ, 1997, с. 5).

მართალია დღევანდელი საქართველო-

სათვის კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლა ერთ-ერთი უმწვავესი პრობლემათაგანია, მაგრამ აშკარად სახეზეა, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პოზიცია ამ საკითხებში პრაქტიკულად გასცდა მის კომპეტენციას. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მსოფლიო ბანკმა საერთაშორისო გამოცდილებაზე დაყრდნობით საქართველოს ინსტიტუციონალური თვალსაზრისით მოუმზადებლობის გამო თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება გამოხატა ანტიკორუფციული ორგანოს შექმნის მიმართ, საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა თავისი მოთხოვნა ამ ორგანოს შექმნასთან დაკავშირებით “შეარბილა” და აქცენტი საფინანსო სისტემაში კორუფციის მოვლენების დასაძლევად უმთავრესად ეკონომიკური ბერკეტების ამოქმედებაზე იქნა გადატანილი.

რეზიუმეს სახით აუცილებელია აღინიშნოს, რომ აქ მოტანილი შეცდომები ავტორისეული ხედვითაა დაფიქსირებული და შეფასებული, რის გამოც მას ჭეშმა-

რიტების რანგში აღიარების პრეტენზია არ შეიძლება ჰქონდეს; აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ზოგიერთ მკითხველს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის საქმიანობასთან დაკავშირებით ავტორისაგან განსხვავებული პოზიცია შეიძლება ჰქონდეს, რაც, ბუნებრივია, გასაკვირი სულაც არ უნდა იყოს.

ბ(ო)ლ(ო)თქმა:
საერთაშორისო სავალუტო ფონდი
საქართველოს
სტრატეგიული პარტნიორი

საქართველოს თავისი განვითარების ამ უმძიმეს ეტაპზე უკვე გაკეთებული აქვს ერთადერთი სწორი არჩევანი – არჩევანი ევროპისაკენ, დასავლეთისაკენ. ეს მეტად რთული და ხანგრძლივი გზაა და ამ გზაზე წარმატების მიღწევა მხოლოდ და მხოლოდ ევროპულ ფასეულობათა სისტემის ეტაპობრივი დამკვიდრებით არის შესაძლებელი. ასეთი მიდგომა ჩვენი ყოფის ყველა სფეროს და რათქმაუნდა ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკურ მოწყობასაც ეხება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდს დღეს ალტერნატივა არ გააჩნია და საერთაშორისო საფინანსო წესრიგში საქართველომ უნდა შეასრულოს ამ წესრიგით განსაზღვრული რეციპიენტი ქვეყნის როლი. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქართველო ვერ მიიღებს იმ ყოველმხრივ

დახმარებას, რაც აგრერიგად გვესაჭიროება რეალური სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მისაღწევად. დასავლეთის პოლიტიკური და საფინანსო მხარდაჭერის გარეშე ღრობებით დაკარგული ტერიტორიებისა და ტრანსფორმირებადი ეკონომიკის მქონე საქართველოსათვის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნება.

ზემოთმოყვანილი ცალკეული შეცდომის მიუხედავად, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში ჯანსაღი საფინანსო-ეკონომიკური სისტემის შექმნის რეალური ხელშემწყობი და საიმედო საფინანსო გარანტია. თუ, იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ დღეისათვის საერთაშორისო სავალუტო ფონდი ცვლის თავისი პროგრამების მიზნებსა და მოქმედების ტაქტიკას, რომლებიც უნდა ემსახურებოდეს ქვეყანაში სიღატაკის დაძლევისა და ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფას, საკამათო არ უნდა იყოს ფონდთან თანამ-

შრომლობის გააქტიურების აუცილებლობა.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორია და იგი ასეთად უნდა დარჩეს მაშინაც კი, როცა საქართველო “რეციპიენტი” სახელმწიფოს როლს თავს დააღწევს, რადგანაც ჩვენს ქვეყანას სხვა რეალური ალტერნატივა, გარდა იმისა, რომ იყოს ცივილიზებული სამყაროს განუყოფელი შემადგენელი ნაწილი არ გააჩნია.

ლიტერატურა:

ბასილია თ., ბაქრაძე პ., ბეგიაშვილი გ. (და სხვ.), 1998. *ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში. რეფორმის პირველი შედეგები*. თბილისი, ეკონომიკური რეფორმების საინფორმაციო ცენტრი.

გოცირიძე რ., 1999. *ეკონომიკა, პოლიტიკა, ცხოვრება*. თბილისი, “ფავორიტი”.

ეკ, 1999. *საქართველოს სასურსათო უზრუნველყოფის ეროვნული პოლიტიკა*. თბილისი, ევროკომისიის სასურსათო უზრუნველყოფის პროგრამა, RESAL – ევროკავშირის სასურსათო უზრუნველყოფის ქსელი.

პაპავა ვ., 1995. *ეკონომიკური რეფორმის ქართული მოდელი “შოკური თერაპიიდან” – “სოციალურ სტიმულირებამდე”*. თბილისი, სმკ.

პაპავა ვ., 1999. *ეკონომიკური თეორია და ეკონომიკის პოსტკომუნისტური*

ტრანსფორმაცია (უცხოური ლიტერატურის ანალიზი). *ეკონომიკა*, №1-3.

შევარდნაძე ე., 1999. დიდი აბრეშუმის გზა. TRACECA. PETrA. ევროპა – კავკასია – აზიის სატრანსპორტო დერეფანი. ევროპის საერთო ბაზარი. პოლიტიკური და ეკონომიკური ასპექტები. თბილისი, მეცნიერება.

ხარჩილავა ვ. (რედ.), 1998. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი – სიკეთე თუ ბოროტება? საქართველოს ეკონომიკური კოლონიალიზმის საფრთხე ემუქრება. თბილისი, საქართველოს მრეწველთა კავშირი, შ.პ.ს. “ყაზბეგი”.

ჰორნი ვ., ცურეკი მ., 1998. 20%-იანი დღგ-ს შემოღების ზეგავლენა საქართველოს სოფლის მეურნეობაზე: ანალიზი. ბონი, GTZ.

Allen M., 1992. IMF – Supported Adjustment Programs in Central and Eastern Europe. In: *Central and Eastern Europe Roads to Growth*. Papers Presented at a Seminar Held in Baden, Austria, April 15-

18, 1991. Mod. by G. Winckler. Washington, IMF.

Becker G. S., Becker G. N., 1997. *The Economics of Life. From Baseball to Affirmative Action to Immigration, How Real World Issues Affect Our Everyday Life.* New York, McGraw-Hill.

Camdessus M., 1999. *From Crisis to a New Recovery. Excerpts from Selected Addresses.* Washington, IMF.

Canto V.A., Joiness D.H., Laffer A.B., 1983. *Foundations of Supply-Side Economics: Theory and Evidence.* New York, Academic Press.

Chappell P., 1990. *The Assault on Fiscal Privilege. A Simpler System with Lower Tax Rates.* In: *P. Chappell, J. Kay, B. Robinson. Which Road to Fiscal Neutrality?*, London, IEA.

Cheru F., 1999. *Economic, Social and Cultural Rights Effects of Structural Adjustment Policies on the Full Enjoyment of Human Rights.* *Commission on Human*

Rights. Filty-fifthe Session. Item 10 of the Provisional Agenda. Distr. General. E/CN.4/1999/50. 24 February, 1999. Economic and Social Council. New York, United Nations.

Collier P., Gunning J.W., 1999. The IMF's Role in Structural Adjustment. *The Economic Journal*, Vol. 109, No. 459.

De Gregorio J., Eichengreen B., Ito T., Wyplosz C., 1999. *An Independent and Accountable IMF.* Geneva Reports on the World Economy 1. Geneva, ICMB.

Easterly W., Fisher S., 1994. Living on Borrowed Time: Lessons of the Soviet Economy's Collapse. *Transition. The Newsletter About Reforming Economies*, Vol. 5, No.4.

Fischer S., 1999. Reforming the International Financial System. *The Economic Journal*, Vol. 109, No. 459.

Frankel J., 1996. How Well Do Foreign Exchange Markets Work: Might a Tobin Tax Help? In: *The Tobin Tax: Coping with Financial Volatility.* Ed. by M. ul Haq, I.

Kaul, I. Grunberg. New York, Oxford University Press.

Gandhi V.P.(etc.), 1987. *Supply-Side Tax Policy. Its Relevance to Developing Countries*. Washington, IMF.

Goldstein M., 1998. The Case for International Banking Standards. In: *Preventing Bank Crises: Lessons from Recent Global Bank Failures*. Ed. by G. Caprio Jr., W. C. Hunter, G. G. Kaufman, D. M. Leipziger. Washington, The World Bank.

Guesnerie R., 1998. *A Contribution to the Pure Theory of Taxation*. Cambridge, Cambridge University Press.

Hinshaw R.(ed), 1996. *The World Economy in Transition. What Leading Economists Think*. Cheltenham, Edward Elgar.

IBRD, 1991. *Lessons of Tax Reform*. Washington, The World Bank.

IMF, 1991. *A Study of the Soviet Economy*. Vol.3, IMF, IBRD, OECD, EBRD. Paris, OECD.

Ito T.E., Ogava, Sasaki Y.N., 1999. Es-

establishment of the East Asian Fund. In: *Stabilization of Currency and Financial Systems in East Asia and International Financial Coordination*. Tokyo, IIMA.

Lavigne M., 1995. *The Economics of Transition. From Socialist Economy to Market Economy*. New York, St. Martin's Press.

Lissakers K., 1998. The Role of the International Monetary Fund. In: *Preventing Bank Crisis: Lessons from Recent Global Bank Failures*. Ed. by G. Caprio Jr., W. C. Hunter, G. G. Kaufman, D. M. Leipziger. Washington, The World Bank.

Krugman P., 1998. *The Accidental Theorist: and Other Dispatches from the Dismal Science*. New York, W. W. Norton and Company.

Krugman P., 1999. *The Return of Depression Economics*. New York, W.W.Norton & Company.

Kuttner R., 1991. *The End of Laissez-Faire. National Purpose and the Global*

Economy After the Cold War. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Nafziger E.W., 1997. *The Economics of Developing Countries*. Upper Saddle River, Prentice – Hall.

Papava V., 1996 (A). The Georgian Economy: From “Shock Therapy” to “Social Promotion”. *Communist Economies and Economic Transformation*, Vol. 8, No. 8.

Papava V., 1996 (B). “Social Promotion” of Economic Reform in Georgia. *Economic Systems*, Vol. 20, No.4.

Papava V., 1999. The Georgian Economy: Main Directions and Initial Results of Reforms. In: *Systemic Change in Post-Communist Economies*. Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995. Ed. by P.G. Hare. London, Macmillan Press.

Shevardnadze E., 1999. *Great Silk Route. TRACECA-PETRA. Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia. The Eurasian Common Market. Political and Economic*

Aspects. Tbilisi, Georgian Transport System Ltd.

Shome P. (ed.), 1995. *Tax Policy Handbook*. Washington, IMF.

Slemrod J., 1996. On the High-Income Laffer Curve. In: *Tax Progressivity and Income Inequality*. Ed by. J. Slemrod. Cambridge, Cambridge University Press.

Slemrod J., Bakija J., 1996. *Taxing Ourselves: A Citizen's Guide to the Great Debate Over Tax Reform*. Cambridge, The MIT Press.

Steinmo S., 1993. *Taxation and Democracy. Swedish, British, and American Approaches to Financing the Modern State*. New Haven, Yale University Press.

Stiglitz J. E., 1999 (A). The World Bank at the Millennium. *The Economic Journal*, Vol. 109, No. 459.

Stiglitz J., 1999 (B). *Whither Reform? Ten Years of the Transition*. Annual Bank Conference on Development Economics, April 28-30, 1999. Washington, The World

Bank.

Stuart B.C., 1992. Structural Adjustment and the Role of the IMF. In: *Structural Adjustment and Macroeconomic Policy Issues*. Papers Presented at a Seminar Held in Lahore, Pakistan, October 26-28, 1991. Mod. by V.A. Jafarey. Washington, IMF, Pakistan Administrative Staff College.

Tait A. A., 1988. *Value Added Tax: International Practice and Problems*. Washington, IMF.

Tanzi V., 1992. Fiscal Restructuring and the Tax System. In: *Structural Adjustment and Macroeconomic Policy Issues*. Papers Presented at a Seminar Held in Lahore, Pakistan, October 26-28, 1991. Mod. by V.A. Jafarey. Washington, IMF, Pakistan Administrative Staff College.

Thirsk W.(ed.), 1997. *Tax Reform in Developing Countries*. Washington, The World Bank.

Адвадзе В.С., 1996. Выступление на заседании коллегии по вопросу “Об

итогах деятельности МЭКа в 1995 – первой половине 1996гг. и его задачах на вторую половину 1996 – 1997 гг” (30 августа 1996г.). *Информационный бюллетень № 3* (спец. выпуск). М., МЭК ЭССНГ.

Андерссон К., 1993. Соображения эффективности в налоговой политике. В кн.: *Налогово-бюджетная политика в странах с экономикой переходного периода*. Под ред. В. Танзи, Вашингтон, МВФ.

Балацкий Е., 1997. Точки Лаффера и их количественная оценка. *Мировая экономика и международные отношения*, № 12.

Батлер Б., Айзек А. (ред.), 1997. *Финансы: Оксфордский толковый словарь*. М., “Весь Мир”.

Бирман И., 1996. *Я-экономист (о себе, любимом)*. Новосибирск, ЭКОР.

Вишневский В., Липницкий Д.,

2000. Оценка возможностей снижения налогового бремени в переходной экономике. *Вопросы экономики*, № 2.

Ганди В.П., Михальек Д., 1993. Налоговая политика в социалистических странах, находящихся на переходном этапе: масштабы реформ. В кн.: *Налогово-бюджетная политика в странах с экономикой переходного периода*. Под ред. В. Танзи. Вашингтон, МВФ.

Ганди В.П., Мутен Л., 1994. Румыния. Оценка размеров налога с оборота и подоходного налога. В кн.: *Переход к рынку: Изучение реформ в налогово-бюджетной сфере*. Под ред. В. Танзи. Вашингтон, МВФ.

Жириновский В., Юровицкий В., 1998. *Новые деньги для России и Мира*. М., ИД "ГАЛЕРЕЯ".

Круглов В.В.(ред.), 1998. *Основы международных валютно-финансовых и кредитных отношений*. М., ИНФРА-М.

Кругман П.Р., Обстфельд М., 1997. *Международная экономика. Теория и Политика*. М., ЭФ МГУ, ЮНИТИ.

Ларуш Л., 1995(А). *Меморандум: Перспективы возрождения народного хозяйства России*. Шиллеровский институт науки и культуры, Бюллетень № 5. М., ШИНИК.

Ларуш Л., 1995(Б). *Мировая финансово-экономическая система и проблемы экономического роста*. В бр.: *Научные основания принципов физической экономики Линдона Ларуша*. Шиллеровский институт науки и культуры, Бюллетень № 6. М., ШИНИК.

Ларуш Л., 1996. *Новая роль России в современной политике США*. В бр.: *Российский вариант разрухи как составная часть кризиса мировой экономической системы*. Шиллеровский институт науки и культуры, Бюллетень № 7. М., ШИНИК.

МВФ., 1997. *Надежное управление*.

Роль МВФ. Вашингтон, МВФ.

Мовшович С., Соколовский Л., 1994. Выпуск, налоги и кривая Лаффера. *Экономика и математические методы*, Т. 30, Вып. 3.

Монтес М.Ф., Попов В.В., 1999. *“Азиатский вирус” или “голландская болезнь”?* Теория и история валютных кризисов в России и других странах. М., Дело.

Мутен Л., 1993. Реформа подоходного налога в странах, стоящих на пути перехода к рыночной экономике. В кн.: *Налогово-бюджетная политика в странах с экономикой переходного периода.* Под ред. В. Танзи. Вашингтон, МВФ.

Мэнкью Н .Г. 1994. *Макроэкономика.* М., МГУ.

Наумов А.А., 1999. Бюджетная политика США в конце столетия. *США. Канада. Экономика, политика, культура*, № 12.

Ольсевич Ю., 1997. Монетаризм и Россия: проблема совместимости. *Вопросы экономики*, №8.

Перло В., 1975. *Неустойчивая экономика (Бумы и спады в экономике США после 1945г.)*. М., Прогресс.

Сакс Дж., 1995. *Рыночная экономика и Россия*. М., Экономика.

Сегвари И., 1999. Семь расхожих тезисов о российских реформах: верны ли они ? *Вопросы экономики*, №9.

Симония Н., 1999. Методологические проблемы анализа моделей социально-экономического развития. *Общество и Экономика*, №10-11.

Смирнов А. И., 1996 Выступление на заседании коллегии по вопросу “Об итогах деятельности МЭКа в 1995 – первой половине 1996гг. и его задачах на вторую половину 1996 – 1997 гг” (30 августа 1996г.). *Информационный бюллетень № 3* (спец. выпуск). М., МЭК ЭС СНГ.

Смыслов Д.В., 1993. *Международный*

валютный фонд: современные тенденции и наши интересы. М., Финансы и статистика.

Сорос Дж., 1999. *Кризис мирового Капитализма. Открытое общество в опасности.* М., ИДИНФРА – М.

Стиглиц Дж., 1998. Многообразнее инструменты, шире цели: движение к Пост-Вашингтонскому консенсусу. *Вопросы экономики, № 8.*

Стиглиц Дж., 1999. Куда ведут реформы? (К десятилетию начала переходных процессов). *Вопросы экономики, № 7.*

Сутырин С. Ф. Погорлецкий А. И., 1998. *Налоговое планирование в мировой экономике.* Санкт-Петербург, Изд-во Михайлова В. А., “Полиус”.

Суэтин А., 1999. Отмывание денег: угроза мировому сообществу? *Вопросы экономики, № 12.*

Тейт А., 1993. Введение налогов на добавленную стоимость. В кн.:

Налогово-бюджетная политика в странах с экономикой переходного периода. Под ред. В. Танзи. Вашингтон, МВФ.

Тодаро М.Р., 1997. *Экономическое развитие.* М., ЭФ МГУ, ЮНИТИ.

Шаванс Б., Маньян Э., 1999. *Постсоциалистические траектории и Западный капитализм. Мировая экономика и международные отношения, № 12.*

Шишков Ю., 1999. *Мировая финансовая система: необходимость реформ. Мировая экономика и международные отношения, № 11.*

Энг М.В., Лис Ф.А., Мауер Л.Дж., 1998. *Мировые финансы.* М., ИКК “ДеКА”.

